

Sultan III. Ahmed'in Kızı Ayşe Sultan'ın Hayatı ve Vakıfları

The Waqfs and Life of Ayse Sultan, Daughter of Sultan Ahmed III

Mustafa Güler*^{ID} ; Ramazan Hüseyin Biçer**^{ID}

Öz

Padişah kızlarının hayatları ve kurdukları hayır müesseseleri, hanedanın evlilik politikalarının, bürokratik ilişkilerinin ve dönemin şahıslarının hayat hikayelerinin detaylarını öğrenmemiz açısından önemli bir yere sahiptir. Hayatlarının tamamını İstanbul'da ve saray çevresinde geçiren padişah kızlarının doğumlarından itibaren eğitimleri ve evlilik hayatlarında babaları oldukça etkili olmuştur. Bu kapsamda padişah kızlarının, eğitimlerini aldıktan sonra öne çıkan ve güvenilir devlet adamlarıyla evlendirilmeleri geleneği, son döneme kadar devam etmiştir. Sultan III. Ahmed'in kızı Ayşe Sultan'ın yaşamı da XVIII. asır saray hayatı ve Osmanlı hanedanı hakkında önemli bilgiler vermektedir. O, 58 yıllık ömründe üç evlilik geçirmiş ve bir kız çocuğu sahibi olmuştur. 11 yaşındayken Silahtar İstanbuli Mehmed Paşa ile ilk evliliğini yapmış, kocasının vefatından 3 yıl sonra Ratip Ahmed Paşa ile evlenmiştir. Son evliliğini ise Tırhala Valisi Silahtar Mehmed Paşa ile yapan Ayşe Sultan bir de vakıf kurmuş, vakfına sahibi olduğu arazileri ve çiftlikleri akar olarak bağışlamıştır. Bir de kendi adına çeşme yaptırmış, bu sebeple de ismi, bâni hanım sultanlar arasında yer almıştır. Bu çalışmada da Ayşe Sultan'ın doğumundan ölümüne kadar hayatı, evlilikleri, sahip olduğu mülkler ve kurmuş olduğu vakfın akarları ile vakfının hayır cihetleri ele alınmıştır. Ayrıca eşleri ile çocuğunun hayatlarına da temas edilmiştir. Eşlerinden bazılarının ölüm tarihleri ile ilgili çelişkiler de bu çalışmayla giderilmiştir. Çalışmada, dönemin kroniklerinin yanında Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelere başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ayşe Sultan, Sultan III. Ahmed, Padişah Kızı, Vakıf, Osmanlı Ailesi Saray Hayatı.

Abstract

The lives of the sultan's daughters and the charitable institutions they founded have an important place for us to learn the details of the dynasty's marriage policies, bureaucratic relations, and the life stories of the individuals of the period. The sultan's daughters spent their entire lives in Istanbul and around the palace, and their fathers were very influential in their education and marriage life from birth. In this context, the tradition of marrying the sultan's daughters to prominent and trustworthy statesmen after they received their education continued until the last period. The life of Sultan Ahmed III's daughter Ayse Sultan also provides important information about eighteenth-century court life and the Ottoman dynasty. She had three marriages and one daughter in her 58 years of life. At the age of 11, she married Silahtar İstanbuli Mehmed Pasha for the first time, and three years after his death, she married Ratip Ahmed Pasha. Her last marriage was with Silahtar Mehmed Pasha, the Governor of Tarhala. She donated the land and farms owned by the waqf established. Ayse Sultan also had a fountain built in her name, so her name has been included among the lady sultans who built fountains. In this study, Ayse Sultan's life from birth until death, her marriages, the properties she owned, the assets of the waqf she established, and the charitable aspects of her waqf are discussed. It also touches on the lives of her husbands and children. The contradictions regarding the death dates of some of his wives have also been resolved in this study. In this study, in addition to the chronicles of the period, the documents in the General Directorate of Foundations and the Ottoman Archives of the Presidency were consulted.

Keywords: Ayse Sultan, Sultan Ahmed III, The Daughter of Padishah, Waqf, The Palace Life of Ottoman Dynasty.

* Sorumlu yazar / Corresponding author & Afyon Kocatepe Üniversitesi mguler@aku.edu.tr

** Afyon Kocatepe Üniversitesi rbicer@aku.edu.tr

Araştırma Makalesi / Research Article & Benzerlik / Similarity: 5

Başvuru / Submitted: 26 Temmuz 2024 & Kabul & Accepted: 4 Ekim 2024

Atif / Citation: Güler, M.; Biçer, R. H. "Sultan III. Ahmed'in Kızı Ayşe Sultan'ın Hayatı ve Vakıfları", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 25 (2025): 1-33.

Published by Ottoman Civilization Studies, İstanbul, Türkiye

This is an open-access article under the CC BY 4.0 license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Giriş

Osmanlı hanedanının kadın üyeleri ile ilgili ilk ciddi farklılaşma Fatih Sultan Mehmed döneminde yaşanmıştır. Özellikle Topkapı Sarayı'nın yapılmasıyla, kadim Türk devlet geleneği doğrultusunda büyütülen padişah veya hanedan kızlarının hayatlarının en önemli dönüm noktaları olan eğitimleri ve evlilikleri tam bir sistematığe oturmuştur. Hanedanın kızları, bu dönemden itibaren yaşadıkları mekânların sınırlılığına ilave olarak ve evlilik politikaları bakımından oldukça farklı bir uygulamanın içinde olmuşlardır. '*Padişah babaları*' hayatta iken Topkapı Sarayı'nın *harem* kısmında anneleri ve hayatta ise büyük anneleri olan Valide Sultanların gözetiminde bir çocukluk ve genç kızlık dönemi geçirmişlerdir. Bu dönemlerde onların hayatındaki en mühim kişi babaları olmuştur. Nitekim sancağa çıkma ve hapsedilme gibi saiklerle babasının yanında olamayan erkek çocuklarına karşı duygusal yakınlık kuramayan padişahlar, evlat özlemini genelde kızları üzerinden telafi etme yoluna gitmişlerdir. Bu durum padişahların kız evladına karşı ayrı bir sevgi ve özen göstermesine yol açmıştır. I. Ahmed'den sonra şehzadelerin sancağa çıkma âdeti tamamıyla kalksa da babalarının ölümleri sonrasında Topkapı Sarayı'nda kendilerine mahsus bir alanda yaşadıklarından Osmanlı şehzadelerinin 1600'lü yıllardan itibaren padişah olmadıkları dönemlere ait bir eseri görünmez. Şehzadelerin bir nevi gözetim altında geçen hayat şartları Hatice Turhan Sultan'ın *Valide Sultanlığı* döneminden itibaren kısmi rahatlama yoluna girse de birkaç istisna hariç hanedanın Padişah olmayan erkek üyeleri XIX. asrın ortalarına kadar belli sınırlar içinde gözetim altında tutulmuşlardır.

Padişah kızları olan sultanlar büyük oranda, sarayda eğitim görmüşler ve saray geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir hayat sürmüşlerdir. Çoğunlukla Ayşe, Fatma, Emine, Esmâ, Zeynep, Hatice ve Saliha gibi İslâmî isimler almışlardır. Bir sultan, küçük yaşta vefat ederse ardından doğan kız çocuğuna da onun ismi verilebilmiştir.¹ Sultanların önemli bir kısmı kendilerine tahsis edilen has gelirleri ile yaptıkları evliliklerden kalan mehir, miras gibi mal varlıkları sayesinde küçük veya büyük eser ya da hayrat tesis etmişlerdir. Diğer yandan Sultan I. Murad'ın kızı Nefise Melek Hatun'dan itibaren önce diğer devlet veya hanedanlarla kurulan siyasi ilişkilerin, Fatih Sultan Mehmed'den sonra ise iç siyasi dengelerin önemli vasıtalarından olmuşlardır. Bu dengedeki en önemli unsur sultanların üst düzey bürokratlarla evlilikleridir. Bizzat Padişah, yaşı müsait olan kız kardeşlerini, kızlarını, yeğenlerini vezirler, kaptan paşalar, eyalet valileri gibi devlet adamlarıyla evlendirerek onların desteğini almıştır. Sultanlarla evlendirilen bu ricâlin en önemli özelliklerinden birisi de Enderun'dan yetişmiş olmalarıdır.

¹ Örneğin Sultan III. Ahmed, kızlarının üç tanesine de Zeynep ismini vermişti. Ahmed Akgündüz, "Bir Aile ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı'da Harem", *Türkler*, C X, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 338. Ayrıca makalenin konusunu oluşturan Ayşe Sultan'a da ismi, kendisinden önce doğup bir yaşındayken vefat eden iki Ayşe Sultan'a atfen verilmiş olmalıdır. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011), 136. Ayrıca bkz. A. D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, çev. Şefaattin Severcan, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), 189; Şaduman Tuncer, *Bir Padişaha Yakından Bakmak: Günlük Yaşam Ve Yakın Çevre Özelinde Sultan III. Ahmed'in Hayatı*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2022), 374-377.

Hanedanın kadın üyeleri ile evlenen şahıslar, *damat*, *enişte*, *güveyi*, *damad-ı şehriyâri* gibi unvanlar almışlardır. Eşleri vefat eden sultanlar, sonraki süreçte farklı kişilerle evlenebilmişlerdir.² Evlilikleri sürecinde genellikle İstanbul dışına çıkmamışlar, eşleri görev için uzak yerlere gitseler de kendilerine temlik veya tahsis edilen saraylarda ya da yalılarda yaşamaya devam etmişlerdir.³

Hanedan kızlarının önemli özelliklerinden biri de sahip oldukları gelir kaynaklarıdır. Evlilikleri öncesinde babaları tarafından, İstanbul ve çevresi başta olmak üzere hanedana tahsis edilmiş olan arazilerden kendilerine tapulama veya temlik metodu ile topraklar verilirdi. Genellikle verimli ve geliri yüksek arazilerden oluşan bu temlikler sayesinde hanedan kızları zengin gelir kaynaklarına sahip olmuşlardır. İlk zamanlardan itibaren Darüssaade ağaları ya da kethüdalar tarafından işletilen bu arazilerin gelirleri yıllık veya aylık olarak sahiplerine aktarılmıştır. Sultanların ikinci büyük gelir veya mal varlığının kaynağı ise evlilik süreçlerine dayanmaktadır. Bu çerçevede İstanbul'da yaşayacakları gerçeğinden hareketle henüz evlenmeden önce babaları ya da evlilikten sonra eşleri tarafından bugünkü Fatih, Eyüp Sultan veya Beşiktaş bölgesinde küçük bir saray kendilerine verilmiştir. İlaveten nikah sürecinde müstakbel eşleri görevlerine yarışır miktarda muaccel veya müeccel mehir ve hediyeler tahsis etmişlerdir.

Hanedanın kadın üyelerinin yaşamları, birçok çalışmanın konusu olmuştur.⁴ Bu çalışmanın konusu olan Ayşe Sultan da III. Ahmed'in 1715 yılı sonrasında doğan kızlarından. IV. Mehmed zamanından itibaren saray teamülleri, idari sistematik, valide sultanların pozisyonları, hasekilerin saraydaki işlevleri gibi teamüller konusunda önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlerden padişah kızlarının eğitimleri ile evlilik süreçleri de etkilenmiş, hatta bir kısmı yazılı olmayan kural halini almıştır. IV. Mehmed'in annesi Hatice Turhan Sultan'ın *Valide Sultanlık* mücadelesini kazanması ve harem ile devlet idaresindeki etkisini arttırmasından sonra, hanedan kadınlarının siyasi arenadan çekilmesi süreci başlamıştır. Hatice Turhan Sultan'ın, Köprülü ailesini vezarete getirmesiyle hanedan kadınlarının siyasete doğrudan müdahale ettikleri yaklaşık 100 yıllık süreç sona ermiştir. Ancak onun hanedan sistemindeki bizce en mühim ve

² Sultan III. Ahmed'in kızları arasında en fazla evlilik yapan Saliha Sultan'dır. Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, çev. Zülal Kılıç, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 301. Saliha Sultan'ın evliliklerine dair geniş bilgi için bkz. Mustafa Güler ve Rahime Özdamar, "III. Ahmed'in Kızı Saliha Sultan ve Vakıfları (1127-1192(1715-1778))", *Tarih Dergisi*, S 75, (2021), 117-158.

³ Özellikle bu adet Kanunî devrinden sonra uygulanmaya başladı. Ondan önce padişah kızları eşleriyle birlikte taşraya gitmekteydiler. Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan ile evlenen Rüstem Paşa ile bu adet son buldu ve sultanlar, eşleri taşraya gitseler de İstanbul'da yaşamayı sürdürdüler. Akgündüz, "Bir Aile ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı'da Harem", 340.

⁴ Konuya dair bazı çalışmalar şunlardır: Reyhan Şahin Allahverdi, "Yetim Bir Hanım Sultan: Şehzade Mehmed'in Kızı Hümaşah Sultan Vakıfları". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S 37, (2016), 1-25; Abdullah Çakmak, "18. Yüzyılda Hayırsever Bir Padişah Kadını: Vuslat Kadın'ın Medine ve İstanbul Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, S 52, (2019), 75-92; Saadet Maydaer, "Osmanlı Hanedan Ailesine Mensup Hanımların Vakıflarında Ramazan Ayına Yönelik Hizmetler", *Vakıflar Dergisi*, S 56, (2019), 21-32; Arif Kolay, "Hayırsever, Dindar, Nazik ve Şâire Bir Padişah Kızı: Âdile Sultan", *Akademik İncelemeler Dergisi*, S 12, (2017), 1-33.

olumlu etkisi I. Ahmed döneminde başlatılan Padişahların kardeşleri ve temyiz çağına gelen şehzadelerin katıksız hapis sistemine müdahalesidir. Bu müdahalesiyle Turhan Sultan şehzadelerin ağır hapis şartlar içerisinde yaşamalarının önüne geçerek olabilecek travmaları önlemiş, sonrasında torunları II. Mustafa ve III. Ahmed başta olmak üzere şehzadeler ve kardeşler, gözetim altında olsalar dahi katıksız hapis hayatından nispeten kurtulmalarını sağlamıştır⁵.

XVII. asrın ikinci yarısından itibaren saray sisteminde bir farklılaşma yaşanmıştır. Bu farklılaşma ilk bakışta padişah ve hanedan kızları ile alakasız görünse de aslında özellikle tahta geçen padişahların soyunun devam etmesi teamülüyle doğrudan ilgilidir. II. Mustafa ve III. Ahmed'in içinde olduğu XVII. asrın ikinci yarısından itibaren tahta geçen padişahlar, bu yüzyılın ilk yarısına göre daha serbest bir hayat sürdürüklerinden tahta geçtikten sonra hem erkek hem de kız çocukları ile ilişkileri iki bakımdan dikkate değerdir. Birincisi, Sultan III. Ahmed gibi saraydan fazla ayrılmayan padişahların, çocukları ile daha fazla vakit geçirmeleri ve özellikle kızlarına olan fazla ilgisi, ikincisi ise onların yetiştirilmeleri noktasında aktif rol almalarıdır. Bu minvalde, Sultan III. Ahmed özellikle büyük kızı Fatma Sultan ve sonrakilerin hem eğitimleri hem de evlilikleri ile yakinen alakadar olmuştur.⁶ Aynı şekilde oğullarının eğitimleri ile de ilgilenen Sultan III. Ahmed, evlilik çağına gelen kızlarını da kudretli devlet adamlarıyla evlendirmiştir. Bu çerçevede Nevşehirli İbrahim Paşa ile evlendirilen Fatma Sultan'dan sonra, Saliha Sultan, Zeynep Sultan ve Esmâ Sultan'ın evlilik merasimleri de dikkate değerdir. Onların yanında zikredilmesi gereken bir başkası ise Ayşe Sultan'dır. Bu çalışmada, onun hayatı, mülkleri ve vakıfları; arşiv belgeleri ve kroniklerden faydalanarak ortaya konulmuştur.

1. Ayşe Sultan'ın Hayatı

Ayşe Sultan 1 Muharrem 1131/24 Kasım 1718 tarihinde doğmuştur. Konuya dair yapılan çalışmalarda onun doğumuyla ilgili farklı tarihlerin yazdığı görülmektedir. Örneğin Mehmed Süreyya Bey 1719⁷, Necdet Sakaoğlu ve Alderson ise 1715 tarihini zikretmektedir⁸. Dönemin kroniklerinden olan Raşid Tarihi'nde ise Ayşe Sultan'ın doğumuyla ilgili bilgi bulunmamaktadır. Aslında o dönemde vakanüvist olan Raşid, Sultan III. Ahmed'in çocuklarından birçoğunun doğumunu kaydetmiştir. Hatta erken yaşlarda ölenlerin bile kayıtlarına eserinde yer vermiş olmasına rağmen Ayşe Sultan'la ilgili bir

⁵ Bu dönemde oğlu IV. Mehmed'in büyük şehzadesi Mustafa (1664) dünyaya gelince kimi devlet adamlarının telkini ile hayattaki iki kardeşini öldürme kararı alan IV. Mehmed'e annesi Turhan Sultan mâni olmuş ve taht sıralarını bekleyen şehzadeler Süleyman ile Ahmed'i Edirne'ye götürerek boğulmaktan kurtarmıştır. Filiz Karaca, "Turhan Sultan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C XLI, (İstanbul: 2012), 425.

⁶ Sultan'ın çocuklarının eğitimleri ile alakalı detaylar için bkz: Şaduman Tuncer, *Bir Padişaha Yakından Bakmak: Günlük Yaşam Ve Yakın Çevre Özelinde Sultan III. Ahmed'in Hayatı*, 374-377.

⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmâni Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye*, haz. Ali Aktan vd. C I, (İstanbul: Sebil Yayınları, 1995), 48.

⁸ Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2015), 437; Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, 271.

bilgi kaydetmemesi ilginçtir.⁹ Ayşe Sultan'ın doğum tarihine dair ihtilafın temelinde, Sultan III. Ahmed'in padişahlar arasında *en fazla kız çocuğu babası olan padişah*¹⁰ ünvanına sahip olmasıyla ilgisinin olduğu da düşünülebilir. Sultan III. Ahmed'in diğer çocuklarının doğumlarıyla ilgili bilgilere dönemin kroniklerinde nispeten detaylı olarak yer verilmişken Ayşe Sultan'ın doğumuna dair bilgi sadece Silahtar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın *Nusretnamesi*'nde bulunmaktadır. Burada 1131 senesi vekâyi başlığı altındaki ifade şöyledir:

*“Sene-i mezbure Muharreminin gurre-i perşembe günü ki Teşrîn-i Sâni'nin on üçüdür, Pâdişâh hazretlerinin Ayşe nâm bir sultânı vücuda geldi...”*¹¹

Annesi Emine Musli Kadın'dır.¹² Emine Musli Kadın'ın bir diğer kızı da 1728'de doğan Zübeyde Sultan'dır.¹³ II. Mustafa'nın da Ayşe isimli daha büyük yaşta kızı olması sebebiyle muhtemelen aynı anda sarayda bulunduklarından ona büyük, kendisine Küçük Ayşe Sultan denilmiştir.¹⁴ O da diğer hanedan kızları gibi o günü sarayda verilen temel dini bilgiler ile yine okuma yazma ve temel eğitime denk olacak dersleri almış olmalıdır.¹⁵

Padişah kızlarının evlenme yaşları meselesi izaha değer bir konudur. Bazı sultanların kaynaklarda zikredilen nişanları ve nikah tarihlerindeki yaş aralıkları olgunlaşma ve evlilik yeterliliğine sahip olma kriterleri dikkate alındığında küçük görünmektedir. Ancak bu nişan ve evliliklerin siyasi sebeplerle yapıldığı, fiilî bir evlilik hayatının söz konusu olmadığı açıktır. İslam Nikâh Hukuku ve toplumun yerleşik teamüllerine göre kızların sahih bir nikâh akdi yapabilmesi için klasik tabir ile *âkile ve bâliğa* olması gerekmektedir. Yani evlenecek kadının evlilik için fizyolojik ve biyolojik yeterliliğe ulaşması ile birlikte bu konuda irade beyanında bulunacak akli melekelerle sahip olması esas kabul edilmiştir. Bununla birlikte İslam hukukuna göre fiilî bir evlilik söz konusu olmasa da küçük yaşlarda nişan akdinin yapılmasında bir beis görülmemiştir. Bu konuda

⁹ Bu durumun sebebinin Raşid Mehmed Efendinin Şevval 1130/Eylül 1718 tarihinde Bayrampaşa Medresesi Müderrisliğine tayini ile ilgisinin olabileceğini düşünüyoruz. Fatih Günay, “Râşid Mehmed Efendi”, *DİA*, C XXXIV, (İstanbul: 2007), 463.

¹⁰ Sultan III. Ahmed'in çocukları ve diğer Ayşe Sultanlarla alakalı geniş bilgi için bkz: Şaduman Tuncer, *Bir Padişaha Yakından Bakmak: Günlük Yaşam ve Yakın Çevre Özelinde Sultan III. Ahmed'in Hayatı*, 360-363.

¹¹ Mehmed Topal, “*Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Nusretname tahlil Metin (1106-1133/1695-1721)*”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, (İstanbul: 2001), 900.

¹² Sakaoglu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, 437; Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 127; Eylül Aykan, *Sultan III. Ahmed'in Büyük Kızı Esmâ Sultan*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, (Balıkesir: 2019), 26.

¹³ Münir Aktepe, *Şem'dâni-Zâde Süleyman Efendi Tarihi*, C II, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976), 9.

¹⁴ Boynuinceli Mukataası'ndan kendisine tahsis edilen has tahsisi ile ilgili evrakta ‘*Sadr-ı Sabık Merhum İbrahim Paşa Evkafından vech-i meşruh üzere mukataa-i mezkurun işbu 1172 senesi malından devletlü ismetlü Küçük Ayşe Sultan ...*’ ifadesi yer almaktadır. AE. SMST.III, 104/7921.

¹⁵ Hanedan kızlarının eğitimlerine dair bkz. Şaduman Tuncer, *Bir Padişaha Yakından Bakmak: Günlük Yaşam Ve Yakın Çevre Özelinde Sultan III. Ahmed'in Hayatı*, 375-378.

tarafının buluğa erdikleri zaman bu muameleyi sonlandırma yetkisi de bulunmaktadır. Değişik saiklerle yapılmış olan evlilik akitleri ile fiili evlilikleri ayrı değerlendirmek icap etmektedir. Bu çerçevede siyasi ve ekonomik sebeplerle devlet adamları ile sultanların küçük yaşlarda nişanlarının yapıldığı vaki olmasına rağmen âkile ve baliğa olmadan fiili bir evlilik durumunun söz konusu olmadığı da vakidir.¹⁶

Ayşe Sultan 1728 tarihinde 11 yaşında iken babası Sultan III. Ahmed'in silahtarı olan Silahtar İstanbullu Mehmed Ağa ile evlendirilmiştir.¹⁷ Nişan töreni, 18 Kasım 1728 Perşembe günü ablaları Saliha ve Zeynep Sultanlar ile birlikte gerçekleştirilmiş; törende mutat olduğu üzere on bin altın mihr-i müeccel belirlenmiş ve akabinde nikâh akdi gerçekleşmiştir. 19 Kasım günü ise Ayşe Sultan çeyizleri ile birlikte kendisine tahsis edilen Valide Kethüdası Mehmed Paşa Sarayı'na ulaşmıştır.¹⁸ Nişan ve nikâh töreninde Mehmed Paşa'ya Kubbe vezirlerinden Hafız Ahmed Paşa sağdıçlık yapmıştır.¹⁹

Mehmed Paşa'ya Ayşe Sultan'la nikah akdinden kısa süre önce *damâd-ı şehriyârî* ünvanıyla Rumeli beylerbeyliği payesi ile vezirlik rütbesi verilmiş, arpalık olarak da Erzurum eyaleti tahsis edilmiştir.²⁰ Paşa, Patrona Halil İsyanı'nda İbrahim Paşa'nın öldürülmesinden sonra ise sadrazam olmuştur.²¹ Ancak, 2 Ekim 1730 tarihinde tahttan ayrıldığını açıklayan kayınpederi Sultan III. Ahmed'den sonra tahta geçen Sultan I. Mahmud tarafından sadaret makamında tutulduysa da, Ocak 1731'de azledilerek Halep Valiliği'ne atanmıştır. İki yıllık Halep valiliğinin ardından Sayda, 1733'ten 1735'e kadar Bağdat Valiliği görevlerinde bulunmuş, 1736 da son kez atandığı Halep valiliği sırasında 1150/1737 tarihinde vefat etmiştir.²²

¹⁶ Konun detayı için bkz: Ömer Korkmaz, "Osmanlı Uygulamaları Işığında Küçüklerin Evlendirilmesi ve İzinsiz Nikah", *Bilimname Dergisi*, C I, (Kayseri: 2019), 453-475; Şaduman Tuncer, "Padişah Kızlarının Küçük Yaşlarda Yaptıkları Şekli Evlilikler: III. Ahmed'in Kızı Fatma Sultan Örneği", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 43, (2020), 67-108.

¹⁷ Sakaoğlu'na göre Ayşe Sultan 12 yaşındayken, Mehmed Ağa ile nişanlanmıştır. Bkz. Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, 437; Müjdat Uluçam da Fındıklı'nın verdiği tarihten yola çıkarak 9 yaşındayken nişanın gerçekleştiğini kaydetmektedir. Müjdat Uluçam, "Mehmed Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar*, C II, (İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 1999), 167.

¹⁸ Çelebizade Asım, *Küçük Küçük Çelebizade Tarihi*, C I, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1282), 599; Râşid Mehmed Efendi Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan vd. C III, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013), 1615.

¹⁹ Göynüklü Ahmed Efendi, *Târih-i Göynüklü*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 368-370.

²⁰ Göynüklü Ahmed Efendi, *Târih-i Göynüklü*, 367; Râşid Mehmed Efendi Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C. III, 1605-1615.

²¹ Göynüklü Ahmed Efendi, *Târih-i Göynüklü*, 397.

²² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmâni Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye*, C IV/I, haz. Mustafa Keskin v. dğr. (İstanbul: Sebil Yayınları, 1997), 273; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C IV/2, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983), 316-317; Silahdar Mehmed Paşa'nın vefat ettiği yerle ilgili Ayvansarayî de *Vefeyât* isimli eserinde Erzurumda vefat ettiğini bildirmektedir. Hâfız Hüseyin Ayvansarayî, *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl*, Haz. Fahri Ç. Derin, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978), 100.

Ayşe Sultan 1728'den 1737'ye kadar, toplam 9 yıl Silahtar Mehmed Paşa ile evli kalmıştır. Paşa'nın vefatından 3 yıl sonra yani Rebiülahir 1153/Haziran-Temmuz 1740 tarihinde ise I. Mahmud'un arzusu ile Topal Osman Paşa'nın oğlu Ratip Ahmet Paşa²³ ile bir evlilik daha yapmıştır. Düğün, Ortaköy'deki sarayda gerçekleşmiştir.²⁴

Dönemin tarihçisi Subhi Efendi, Ayşe Sultan'ın bu evliliğinin zifaf tarihini 22 Zilhicce 1156/6 Şubat 1744 olarak kaydetmiştir. Nikâh ile arada 4 yıl gibi bir zaman farkının olması kayda değerdir. Yine aynı kaynakta zifafın Ayşe Sultan'ın Demirkapı'daki sarayında gerçekleştiği bildirilmektedir.²⁵ Kanaatimizce nikâhın kıyılması esnasında ve sonrasında Ratip Ahmed Paşa İstanbul'da bulunmadığından zifaf gerçekleşmemiştir. Paşa, 1744 yılında Kaptan Paşa olarak atanmasının ardından İstanbul'a gelebilmiş ve Ayşe Sultan ile aynı yerde yaşamaya başlamıştır. Ne var ki, bir yıl kadar sonra ikinci defa Mora Valiliği'ne tayin edilmiş ve yeniden İstanbul'dan ayrılmıştır. Mora Valiliği'nden sonra 1746'da Eğriboz valisi, ardından 1748'de Rumeli valisi olmuştur. Ahmed Paşa dördüncü defa atandığı Mora Valiliği sırasında 1758 senesinde vefat etmiştir.²⁶ Edebiyatla da yakinen ilgilenen Ahmed Paşa'nın bir de divanı bulunmaktadır.²⁷ Ayşe Sultan, Ahmed Paşa'nın vefat etmesiyle 40 yaşında iken bir kez daha dul kalmıştır.

Ratib Ahmed Paşa'nın vefatı ve Ayşe Sultan'ın üçüncü evliliğini yaptığı tarih başlı başına ele alınması gereken bir husustur. Şöyle ki: Ratib Ahmed Paşa ile ilgili bir tezde, Müstakimzade'nin tarih düşmesinden yola çıkılarak 1762 senesi vefat tarihi olarak verilmektedir.²⁸ Buna mukabil 26 Şevval 1174/31 Mayıs 1761 tarihli bir belgede de kendisinin 'merhum' olarak kaydedildiği görülmektedir.²⁹ Dolayısıyla 1762 tarihi, bu belgeye göre hatalıdır. Bundan başka 7 Şaban 1200/5 Haziran 1786 tarihli bir muhalledat kaydında da 1171/1757-1758 ve 1173/1759 tarihlerinde Ratib Ahmet Paşa'nın Yenişehir ve sair yerlerde bulunan çiftlik ve mallarının kaydının Sâfîzade Mehmed Efendi tarafından tutulduğundan bahsedilmektedir³⁰. Paşa'nın vefatından sonra mallarının tespiti yapıldığı düşünülürse 1171/1757-1758 tarihi içerisinde vefat etmiş olma ihtimali ağır basmaktadır. Şefkatî de Paşa'nın ölüm tarihini 17 Zilkaade 1171/23 Temmuz 1758

²³ Ratip Ahmed Paşa da 1735 tarihinde paşalığa terfi etmiş, Eylül 1740'da Rumeli Valisi olmuştur. Yasin Kılıç, *Ratib Ahmed Paşa Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanının Tenkidli Metni ve İncelemesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (Erzurum: 1996), 4-5.

²⁴ Safiye Sultan, 1 Rebiulahir 1153/26 Haziran 1740'ta Eski Cidde Valisi Bekir Paşa ile, Saliha Sultan da bundan üç gün sonra Belgrad muhafızı Ali Paşa ile evlenmiştir. Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi*, haz. Mesut Aydın, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007), 842-483.

²⁵ Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi*, 842-483.

²⁶ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz. İsmail Özen ve A. Fikri Yavuz, C II, (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), 308; Yasin Kılıç, *Ratib Ahmed Paşa Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanının Tenkidli Metni ve İncelemesi*, 4-5.

²⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C I, s, 249; Yasin Kılıç, *Ratib Ahmed Paşa Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanının Tenkidli Metni ve İncelemesi*, 12-18.

²⁸ Yasin Kılıç, *Ratib Ahmed Paşa Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanının Tenkidli Metni ve İncelemesi*, 5.

²⁹ Bkz. TSMA.E, 557/38.

³⁰ Bkz. TSMA.E, 233/29.

olarak vermektedir.³¹ Muhtemel vefat tarihleri, Ayşe Sultan'ın bir sonraki evlilik tarihi ile birlikte ele alındığında konunun tahlilini zorunlu kılmaktadır. Öncelikle, Ayşe Sultan'ın 16 Ocak 1758 tarihinde Silahdar Mehmed Paşa ile son evliliği yaptığı kesin olduğundan Ratib Ahmed Paşa, 1758 veya 1762 yıllarında vefat etmiş ise, her halükârda 1757 yılı ortalarında Ayşe Sultan tarafından boşanması gerekmektedir. Buradan yola çıkılırsa Ratip Ahmed Paşa ile alakalı iki husus ortaya çıkmaktadır.

Birincisi, Ahmed Paşa, 1757 yılı ortalarında vefat etmiştir. Buna dayanak olarak yukarıda dile getirdiğimiz arşiv vesikası önemli bir delildir. İkincisi, eğer Ahmed Paşa, 1757 yılının ortalarında vefat etmeyip Sicill-i Osmani, Şefkati ve Müstakimzade'de belirtildiği üzere Temmuz 1757 tarihinden daha geç bir tarihte vefat etti ise Ayşe Sultan bu vefattan önce Ahmed Paşa'dan tek taraflı veya iradi olarak boşanmış olmalıdır. Yukarıda zikrettiğimiz Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki belgede Ahmed Paşa'dan sadece *vefat etti* diye bahsedilmiş olması, damat olduğunun belirtilmemesi de bu ihtimali düşündürmektedir.³² Ancak bu da yine düşük bir ihtimal gibi durmaktadır. Çünkü padişah kızlarının boşanmalarıyla ilgili bilinen tek örnek Kanuni Sultan Süleyman'ın kız kardeşi Şah Sultan ile Lütfi Paşa'nın boşanmalarıdır.³³ Bu örnek dışında Osmanlı hanedan üyelerinin eşlerinden boşanmalarıyla ilgili başka bir veri elimizde bulunmamaktadır. Tüm bunlardan yola çıkarak ve özellikle de Ayşe Sultan'ın son evliliğini 1758 yılının ocak ayında yaptığı kesin olduğu düşünüldüğünde Ratip Ahmet Paşa'nın 1757 yılının ikinci 6 ayı içerisinde vefat ettiği sonucu mantıklı görülmektedir.

Ayşe Sultan, üçüncü ve son evliliğini 16 Ocak 1758 tarihinde Riyale Ahmed Paşa'nın oğlu o zamanki Tırhala Valisi Silahdar Mehmed Paşa ile yapmıştır.³⁴ Evliliğin gerçekleştiği tarihte Mehmed Paşa 62, Ayşe Sultan ise 40'lı yaşlarının henüz başındadır. Bu evlilik sürecinde Paşa'nın Sultan III. Mustafa'nın çuhadarlığını yapmış olması ve bu görevi sırasında Sultan III. Mustafa ile yakın ilişki içerisinde bulunmasının etkisi olmasıdır. Paşa'ya 6 Cemazıyelevvel 1171/16 Ocak 1758 tarihinde kendisine nikâh haberi verilmiş, Mehmed Paşa da kethüdasını Tırhala'dan İstanbul'a göndererek vekâleten nikâh akdi gerçekleşmiştir. Ayşe Sultan'ın nikahı yine mutad olduğu üzere Şeyhülislam tarafından Süleymaniye'deki Hekimbaşı Sarayında kıyılmış ve Mehmed Paşa müeccel olarak 5 bin altın mehir vaat etmiştir. Nikâhta Ayşe Sultan'a Darüssaade Ağası vekalet etmiştir. Mehirden başka Paşa, kethüdası vasıtası ile Harem'e mutad üzere hatırı sayılır miktarda hediye de göndermiştir.³⁵

³¹ Şefkati Bağdadî, *Şefkat Tezkiresi*, Haz. Filiz Kılıç, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 153.

³² TSMA.E, 557/38.

³³ Zahit Atçıl, "Osmanlı Hanedanının Evlilik Politikaları ve Mihrimah Sultan'ın Evliliği", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S 34, (İstanbul, 2020), 17.

³⁴ Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi*, C. I, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 618.

³⁵ Hediyeelerin detayı için bkz: Şevket Rado, "III. Mustafa'nın Kız Kardeşi Ayşe Sultan Nasıl Evlendi?", *Hayat Tarih Mecmuası*, S III, C III, İstanbul (Nisan 1972), 4-6.

Mehmed Paşa, nikâhtan 6 ay kadar sonra İstanbul'a gelmiş ve 10 Şevval 1171/17 Haziran 1758 tarihinde Ortaköy Sarayı'nda düğün merasimi gerçekleştirmiştir.³⁶ Paşa, tören esnasında da yine alışılmış düğün hediyelerini eşi ve çevresindekilere takdim etmiştir.³⁷ Silahat Mehmed Paşa, Ayşe Sultan'la evliliğinin akabinde bir yıl kadar İstanbul'da kalmıştır. Kendisine, Delvine ve Hüdavendigar Sancakları has olarak verilmiş, 1759 Mart'ında Rumeli Valiliği'ne getirilmiştir. 1174 Rebiulevvel/Aralık 1760'ta İstanbul'a gelerek Ayşe Sultan'la 5 ay daha kalmış sonrasında Anadolu Valiliğine tayin edilmiş ve Kütahya'ya gitmiştir.³⁸ 1184/1771 tarihinde sadrazam olmuş, Serdar-ı Ekrem olduğu Babadağı Savaşı'ndaki başarısızlığından sonra azledilmiştir. Vezirliği elinden alındıktan bir süre sonra III. Mustafa tarafından tekrar vezirliği iade edilmiştir. Mehmed Paşa, 20 Zilhicce 1202/21 Eylül 1788 tarihinde Kandiye'de 92 yaşında vefat etmiştir.³⁹ Yani Mehmet Paşa Ayşe Sultan'la evli kaldığı zaman bir kısmını İstanbul'da bir kısmını ise İstanbul dışındaki görevlerinde geçirmiştir. Ayşe Sultan'ın vefatına kadar onunla evli kalmıştır.

Ayşe Sultan, Mehmed Paşa ile evli iken 58 yaşında iken Zeyrek'teki sarayında hastalanmıştır. Ancak hastalığının ne olduğu konusunda dönemin kaynakları net bir bilgi vermemektedir. Hastalığı ağırlaşınca hava değişikliğinin iyi geleceği düşünülerek Eyüp Bahariye'deki Sahil Sarayı'na nakledilmiştir. Burada da iyileşme emaresi görülmemiş ve durumu gitgide ağırlaşmıştır.⁴⁰ Sonrasında yeniden Zeyrek'e nakledilmiş ve burada 6 Şaban 1189/2 Ekim 1775 tarihinde vefat etmiştir. Taşradaki görevleri için İstanbul'dan ayrılmış olan kocası Mehmed Paşa, Ayşe Sultan'ın vefatı sırasında yanında bulunamamıştır. Vefatından sonra Ayşe Sultan, Yeni Camii'nde cenaze namazı kılındıktan sonra, Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'ne, diğer kardeşlerinin yanına defnedilmiştir.⁴¹

Burada hemen belirtelim ki, hâlihazırda türbede Ayşe Sultan'ın kabrinin neresi olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Günümüzde türbenin girişindeki sanduka isim listesinde de Ayşe Sultan'ın ismi bulunmamaktadır. Bilinen bu fiili durumu netleştirmek üzere yaptığımız araştırmada sandukanın tam yerinin türbe yetkililerince de bilinmediğini müşahade ettik. İlaveten İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü yetkilileri de Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'nde kime ait olduğu tam olarak bilinmeyen sandukaların olduğunu doğrulamış, bu belirsizlik sebebiyle sandukaların üzerine isimlerin

³⁶ Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, 438; Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 136. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C IV/II, 414.

³⁷ Şevket Rado, "III. Mustafa'nın Kız Kardeşi Ayşe Sultan İçin Yapılan Zifaf Töreni", *Hayat Tarih Mecmuası*, S IV, C I, İstanbul (Mayıs 1972), 4-6.

³⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, C IV/I, 313-314.

³⁹ M. Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi*, C II, 861; Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 136; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C IV/II, 414-416.

⁴⁰ Ahmed Vâsıf Tarihi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, haz. Mücteba İlgürel, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 41.

⁴¹ Hafız Hüseyin Ayvansarayî, *Mecmuâ-i Tevârih*, haz. Fahri Ç. Derin ve Vahid Çabuk, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985), 236.

yazılamadığını söylemişlerdir. Kendilerine Ayşe Sultan'ın bu türbeye defnedildiği konusunda net bilgilerin olduğunu ifade ettiğimizde ise Ayşe Sultan'a ait sandukanın bu isimsiz sandukalardan biri olabileceğini ifade etmişlerdir. Bu bilinmezliğe neden olarak iki ihtimal akla gelmektedir; birincisi XX. yüzyıl başında İstanbul'u etkileyen çeşitli yangınlar sırasında türbelerdeki puşidelerin yanması, akabindede sandukaların karışması; ikincisi ise türbelerin kapalı olduğu dönemde ilgisizlik nedeniyle Osmanlı Türkçesi ile yazılı serlevhaların kasıtlı sökülmesi ya da tabii yıpranmaya bağlı olarak düşmesi sonucu sandukaların kime ait olduğunun zamanla unutulmasıdır. Kanaatimizce, ikinci ihtimal daha ağır basmaktadır. Bundan dolayı da ismi bilinmeyen ancak türbe içerisinde varlığı kesin olan üç hanım sandukasından birinin Ayşe Sultan'a ait olabileceğini söylemek mümkündür.⁴²

2. Kızı

Ayşe Sultan'ın varlığı bilinen tek çocuğu ise Rukiye Hanım Sultan'dır. Ancak Rukiye Hanım Sultan'ın babasının kimliği, dönemin kaynakları ve vakıf sicillerinde belirtilmemiştir. Bu durumda Rukiye Hanım Sultan'ın ya Silahtar Mehmed Paşa'nın ya da Ratip Ahmed Paşa'nın kızı olma ihtimali bulunmaktadır. Bu çerçevede Rukiye Hanım Sultan, eğer Silahtar Mehmed Paşa'nın kızı ise 1735-36 yıllarında, Ratip Ahmed Paşa'nın kızı ise de 1744-1749 tarihleri arasında doğmuş olmalıdır. Düğün tarihinin Evahir-i Recep 1172/10-19 Mart 1759 tarihinde olmasından yola çıkarsak birinci ihtimalde 20-22 yaşlarındayken, ikinci ihtimalde ise 10-15 yaşlarında iken evlenmiş olduğu sonucuna varılabilir. Bu açıdan bakıldığında Rukiye Hanım Sultan'ın babasının Ratib Ahmed Paşa olması ihtimali ağır basmaktadır. İlaveten Ratib Ahmed Paşa'nın kızı olduğuna dair bir başka önemli kanıt ise Ayşe Sultan'ın 1156 Şevval/Kasım Aralık 1743 tarihli vakfiyesine⁴³ kızı tarafından sonradan ilave ettirilen ve tevliyet şartı değiştirilen zeyl vakfiyesindeki ifadelerdir.⁴⁴ Nitekim zeylde, Ayşe Sultan'ın çocuğunun olmadığı beyan edilmektedir. Bu kayıttan hareketle Rukiye Hanım Sultan'ın da Şevval 1156/Aralık 1743 tarihlerinden sonra doğmuş olduğu ve Ratib Ahmed Paşa'nın kızı olduğu sonucuna varılabilir.

Rukiye Hanım Sultan, Sultan III. Mustafa'nın lalasının oğlu Haremeyn Mütevellisi Lalazade Nuri Efendi ile Receb 1172/Mart 1759 tarihinde evlenmiştir.⁴⁵ Bu evlilikten 24 Ramazan 1174/29 Nisan 1761 tarihinde Süleyman Bey isminde bir oğlu dünyaya

⁴² Bkz. Ek-1.

⁴³ VGMA.D, 1436.

⁴⁴ Zeyldeki ifadeler Şöyledir: “*Müşârun ileyhâ Sultan tâb-serâhâ hazretlerinin yüz elli altı senesi şevvali'l-mükerremi tarihiyle müverraha işbu bir küt'a vakfiyelerinde derc ve beyân ve tafsil ve ayân olunub dâriüssadeti'ş-şerîfe ağası hazretleri nezaretlerinde olan evkâf-ı şerîfelerinin târih-i tescilinde semere-i fuâdları olan evlâd-ı emcâdlarından kadem-i nehâde âlem şuhûd olmuş necl-i necibleri mevcud bulunmamakdan nâsî...*” VGMA.D.1436, s. 29

⁴⁵ Şem'danizade, *Mür'î't-Tevârih*, C. II, 31; M. Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi*, C.I, 778.

gelmiş ve 27 yaşındayken vefat etmiştir.⁴⁶ Diğer oğlu ise Ahmed Rifat Beydir.⁴⁷ Rukiye Hanım 1194/1780 tarihinde vefat etmiş, annesinin yanına gömülmüştür.⁴⁸ Eşi Nuri Efendi de 1192/1782 tarihinde, Süvari Mukabelecisi iken vefat etmiş, Karacaahmed Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁴⁹

3. Muhallefati, Mukataa Gelirleri ve Yaşadığı Mekânlar

Padişah kızlarının nerede ise tamamı, hayatlarını İstanbul'da veya Edirne'de geçirmişlerdir. Evlenmeleri durumunda ise bu hal değişmemiş paşa eşleri, İstanbul dışında görevde olsalar bile onlar başkentten ayrılmamışlardır. Bu süre zarfında genelde eşleri veya padişahlar tarafından tahsis veya temlik edilen saraylarda oturmuşlardır. Kendilerine yapılan tahsisatın yetmemesi, mukataa gelirlerinin azalması gibi durumlarda yaptıkları masrafları azaltamayan sultanların vefatlarından sonra terekeleri üzerinde borç işlemlerinin gerçekleştiği görülmektedir. Bu borçların ödenmesi için de saraylarında bulunan özel eşyaları ile ev malzemesinin önce beytülmale aktarılması ardından satılması, sonrasında borcun ödenmesi yoluna gidilmiştir. Bu çerçevede Ayşe Sultan vefat ettikten bir ay kadar sonra, Zeyrek Sarayı'ndaki eşyalarının listeleri tutulup hazine-i hümayun tarafından satışı gerçekleşmiştir. Demirkapı'daki saray daha evvelen elinden alındığından muhtemelen içindeki eşyalar da Zeyrek Sarayı'na taşınmıştır. Böyle olunca saraydaki eşyanın tespiti ve değerlemesi yapılmış ve ilk olarak hazine odalarından birine aktarılmıştır. Ardından bu eşyalar arasından açık artırmaya çıkarılanlar satılmıştır. Bu satışın toplam miktarı 747.982 akçe tutmuş, 18.699 akçesi dellalliye ve mezat masraflarına ayrılmıştır. Kalan 729.283 akçe, ise kuruşa çevrilince satıştan elde edilen toplam hasılat 6.077 kuruş 43 para tutmuştur. Bu meblağa kanaatimizce özel eşyalarından vefat sonrasında Topkapı Sarayı'na getirilerek satılan eşyanın kıymeti olan 1.057 kuruş 6 para da eklenince Sultan'ın muhallefatından toplam 7.135 kuruş 35 para gelir elde edilmiştir.⁵⁰

Ayşe Sultan'ın vefatından kısa bir süre önce Zeyrek Sarayı'na nakli sırasında yapılan 195 kuruş 14 para ile hastalığı sebebiyle ziyaret için gelenlere verilen yemek masrafı olan 311 kuruş 11 para da harcama kalemlerine kaydedilmiştir.⁵¹

Ayşe Sultan'ın diğer sultanlarda olduğu gibi has gelirlerinin yanında gerek babası Sultan III. Ahmed döneminde gerekse kardeşi Sultan III. Mustafa döneminde tahsis

⁴⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. I, s. 36.

⁴⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i, Osmanî*, C. I, s, 270.

⁴⁸ Juliette Dumas, *Les perles de nacre du sultanat Les princesses ottomanes (mi-XVe – mi-XVIIIe siècle, École, des Hautes Études dn Sciences Sociales École Doctorale d'histoire et Civilisations, Thèse de Doctorat Inédite*, (Paris 2013), 95.

⁴⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, II/I, haz. Şevki Nezihi Aykut, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 303; Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Tarihi*, C II, (İstanbul, Türk Turing Turizm İşletmeciliği Vakfı Yayınları, 1993), 47.

⁵⁰ TSMA.D, 10555.

⁵¹ TSMA.D, 2113 s.1b-2a; TSMA. E, 912/12.

edilmiş temlikleri bulunmaktaydı. Bunlara ilaveten kendisine tahsis edilmiş olan mukataa gelirleri şöyleydi:

Nevşehir’de Sadrazam İbrahim Paşa Evkafından olan Boynuinceli Cemaati Mukataası malından 4 taksitle öden yıllık 12.000 kuruş,

İstanbul Duhan (Tütün) Gümrüğü mukataasından ayn minvalde ödenen 12.000 kuruş,⁵²

İstanbul Kahve Rüsümü Mukataasından yıllık 1.399 kuruş,⁵³

1165/1752 senesinden itibaren Kastamonu mukataasından senelik 276,5 buçuk kuruş,⁵⁴

Koçhisar ve Bolu Mukataalarından 16.800 kuruş,⁵⁵

Bursa Yenişehir Mukataası gelirinden de yıllık dört taksitle, her bir taksiti 240 kuruş.⁵⁶

Ayşe Sultan’ın mülkleri arasında zikredilmesi gereken en önemli yerler şüphesiz saraylardır. Ona temlik edilmiş saraylardan birincisi bugünkü Sirkeci Tren istasyonu ve çevresinde yer aldığı bilinen ve vesikalarda *Demirkapı*, *Soğukçeşme yakınları* olarak isimlendirilen bölgedeki Halil Paşa Sarayı, bahçesi ve müştemilatındaki yapılarıdır. Ancak halil Paşa Sarayı’nın temliki ve arazisi ile ilgili hususi bir durumun olduğu görülmektedir. Ayrıca bu sarayla ilgili detaylar hem miri malların temliki hem de vakıf arazilerin kullanımı ile ilgili önemli detaylar içermektedir.⁵⁷ Şöyle ki; Darüssaade ağalarından Hacı Mustafa Ağa Vakfı akarlarından olan ve mukataa usulüyle kiralananan bu arazide bulunan evlerin ve sarayın zemininin vakıf, üzerinde bulunan yapıların mülk olduğu anlaşılmaktadır. Öneme binaen konun detayına girildiğinde anılan arazinin zeminin vakıf olmasına rağmen arsa üzerinde bulunan diğer yapıların mülk statüsünde daha önce miriye geçtiği görülmektedir. Bu uygulama ise vakıflardaki mutat mukataa uygulamasını işaret etmektedir⁵⁸. Bu çerçevede mezkur arazinin üstündeki yapıların kullanım haklarını arşiv vesikalarından anlaşıldığına göre Sultan İbrahim (1640-1648) kızı Gevherhan Sultan’a temlik etmiştir.⁵⁹ 1087/1676 tarihinde ise aynı yer, Sultan IV. Mehmed’in kızı Hatice Sultan’a verilmiş,⁶⁰ ondan sonra ise sarayın zemininin geliri

⁵² AE. SMHD. I, 46 – 2771.

⁵³ AE. SMHD. I, 174/13442.

⁵⁴ AE. SMHD. I. 170/12960.

⁵⁵ AE. SMHD. I, 113 – 8158; AE. SMHD. I, 129 – 9426.

⁵⁶ AE. SMHD. I, 112 – 8091.

⁵⁷ İ.E. HAT. I-18.

⁵⁸ Osmanlı Devleti’nde vakıflardaki mukataa uygulaması hakkında geniş bilgi için bkz. Ramazan Hüseyin Bıçer, *Haremeyn Evkaf Müfettişliği Sicilleri Ekseninde Vakıf Problemleri ve Çözüm Yolları (1587-1615)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, (Afyonkarahisar 2023), 134-137.

⁵⁹ TSMA, E, 854/57.

⁶⁰ İ.E. HAT, I-18.

Küçük Ayasofya Vakfı'na intikal etmiştir⁶¹. İlerleyen süreçte Küçük Ayasofya Vakfına gelir getiren bu arazideki binalar büyük ihtimalle çıkan yangınlardan etkilenmiş sonrasında boş kalan araziye miri tarafından yeni binalar yapılarak Ayşe Sultan'a yapılan temlik tahakkuk etmiş olmalıdır. Bir süre Ayşe Sultan tarafından kullanılan araziler 10 Safer 1166/17 Aralık 1752 tarihli hüccette konu edildiği üzere kendisi tarafından yine miri lehine boşaltılmıştır.⁶²

Ona tahsis edilen ikinci saray, evliliklerinden sonraki ömrünün büyük bölümünü geçirdiği ve daha önce amcazadesi Büyük Ayşe Sultan'ın mülkü olup onun vefatından sonra 17 Zilkade 1165/26 Eylül 1752 tarihinde temlik edilen Zeyrek Sarayı idi.⁶³ Sultan, bu sarayda hastalanmış ve kısa süre sonra ise vefat etmiştir. Vefatından sonra burası, III. Mustafa tarafından kendi kızı Hatice Sultan'a temlik edilmiştir.⁶⁴ Sonraki dönemlerde çıkan yangında sadece arsasının kalması üzerine Hatice Sultan, arsayı hazineye iade etmiştir.⁶⁵ Ayşe Sultan'a temlik edilen diğer bir mekan ise Ortaköy Sarayı'dır.⁶⁶ Ratip Ahmed Paşa ile düğünü bu sarayda yapılmıştır.⁶⁷

Ayşe Sultan'ın bir diğer sarayı ise Bahariye Sahil Sarayı olarak bilinen Eyüp'te Mihrişah Valide Sultan İmareti Haziyesi hizasından Hibetullah ve Hatice Sultan Sarayları'nın yanındaki üçüncü yapı idi. Silahtar Mehmed Paşa ile olan üçüncü ve son evliliği burada gerçekleşmiştir. Kendisinden sonra kızı Rukiye Hanım Sultan da anılan yerde ikamet etmiştir. Mezkûr saray, 1250/1834 yılında çevresindeki yapılarla birlikte istimlak edilmiş ve yerine İplikhane Fabrikası kurulmuştur.⁶⁸

4. Vakıfları

Osmanlı hanedan mensuplarının birçoğu gibi Ayşe Sultan da vakıf kurmuştur. Onun vakıflarının hayır cihetini genel olarak Dâye Hatun ve Yeni Cami'de Kur'an okutulması ile kendi adına yaptırdığı çeşmenin giderleri oluşturmaktadır. Ayşe Sultan'ın vakıflarına ait detaylar şöyledir:

⁶¹ C.EV, 32391.

⁶² TSMA.E, 1260-24. EHMS, 148, s. 27. Saray müstemilatı ve zemini ile alakalı bu çalışma çerçevesinde bu kadar bilgi ile yetiniyoruz. Ancak konunun tarihi süreci, vakıflarla ilişkisi ve demiryolunun açılmasına dair süreç ayrı bir çalışmada ele alınacak kadar detay içirmektedir.

⁶³ İzzî Süleyman Efendi Tarihi, *İzzî Tarihi*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 965; Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'it-i Tevarih*, 171.

⁶⁴ C.SM, 170.8502.

⁶⁵ Bu gelişme üzerine Sultan I. Abdülhamid de Hatice Sultan'a Ayasofya yakınlarında bulunan Zeynep Sultan Sarayı'nı temlik etmiştir. C. SM, 37/1871; Bu Sarayın arsası da Sultan I. Abdülhamid tarafından satılmıştır TSMA.E, 6748/32-33.

⁶⁶ Saray arşiv belgelerinde '*Ortaköy Büyük Yalısı*' olarak isimlendirilmiştir. TSMA.D, 2113.1.

⁶⁷ Subhî Mehmed Efendi, *Subhi Tarihi*, 842-483.

⁶⁸ TSMA.E, 763.9; Haskan, *Eyüp Tarihi*, 47-59; Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, 439; Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 136; Nazif Öztürk, "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşme ve 1827'de Kurulan Vakıf İplik Fabrikası", *Vakıflar Dergisi*, C XXI, (Ankara 1990), 27.

İlk vakfyesi 4 Rebiulevvel 1149/13 Temmuz 1736 tarihlidir. Eyüp'te Bahariye yakınlarında olan arsa, bahçe ve bostanlarını akar olarak tahsis etmiştir. Bu vakfiyede 1743 tarihli metinde yer alan Ankara Polatlı'da Muhatlı, Silivri Karahasanoğlu çiftlikleri ile İznik'teki arazi ve köyler zikredilmemiştir. Muhtemelen son sayılan mülkler vakfiye tarihinden sonraki bir zaman diliminde kendisine verilmiş olmalıdır. İlk vakfiyede Valide Sultan Camii'nde sevabını babaannesi Gülnuş Emetullah Sultan ile babası III. Ahmed'in ruhlarına hediye edilmesi maksadıyla Kur'an okutulmasını şart etmiştir.⁶⁹

İkinci vakfiye ise 15 Şevval 1156/2 Aralık 1743 tarihlidir.⁷⁰ Metin, Rumeli Kadıaskeri Pirizade Mehmed tarafından hazırlanmıştır. Vakfiyede Anadolu Kadıaskeri Hocaşade Seyyid Abdullah ile dönemin Haremeyn Evkaf Müfettişi Hacı Halil'in de tasdik ve mühürleri bulunmaktadır. Ayşe Sultan, bu vakfiyesinde yukarıda zikredilen akarlarına, Eyüp'te bulunan arazilerini, bahçe ve bostanlarını eklemiştir.⁷¹

İkinci vakfiyede yer alan dört ayrı yerleşim bölgesinde tahsis edilen akarlarının teferruatı şöyledir:

Eyüp Sultan: Bahariye Taşlıburun'da 24.984 zira arsada havuzu ve bin tane meyve ve diğer ağaçların olduğu bahçe,

Taşlıburun'daki bahçenin yanında 12.880 zira büyüklüğünde içinde su havuzu ve küçük müştemilatı ve 498 tane ağaç bulunan yıllık 6.000 akçe kira getirisi olan ikinci bahçe,

Yine aynı yerde 3.077 zirâ büyüklüğünde 2.000 akçe kira geliri olan 150 ağaçlı bahçe.

İzmit: Kuru köyünde⁷² 250 ağaçlı 30.000 akçe kirası olan sarayı ve diğer müştemilatı olan bahçe,

İzmit'te 12.000 10.00 akçe kirası olan Karahasanoğlu çiftliği ve müştemilatı.

Ayşe Sultan'ın vakıf şartlarındaki bu bölüm, *akar* sistematigi açısından nadir rastlanılan ancak fıkhi açıdan genelde izin verilmiş bir husustur⁷³. Nitekim Ayşe Sultan, çiftlikte bulunan hayvanlarını da akarlar içinde zikretmiştir. XVI. asırdan itibaren başlayan *menkulün vakfedilmesi* uygulaması gereği bu maddelerde yer alan hayvanlar, Osmanlı Devleti'nin para vakıfları yanında çiftlik hayvanlarının da vakfedilebildiğine dair dikkat çeken bir uygulama ve delil mahiyetindedir. Keza buradaki müştemilatın eşyası

⁶⁹ VGMA.D, 735, s. 197.

⁷⁰ VGMA.D, 1436, s.1-23; Vakfiyenin transkripsiyonu ve tanıtımı için bkz. Ed. Tülay Duran, *Tarihîmizde Vakıf Kuran Kadınlar Hanım Sultan Vakfiyeleri*, (İstanbul: Tarihî Araştırmalar ve Dökümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, 1990), 185-208.

⁷¹ VGMA.D, 1436, s. 1-23.

⁷² Köy Halen Yalova'da bulunmaktadır. Mehmet Kaya, "XIX. Yüzyılda İzmit (Kocaili) Sancağı'nın Demografik Durumu ve İskân Siyaseti", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C XXVI, S. 41, (Ankara 2007), 78.

⁷³ Hacı Mehmed Günay, "Vakıf", *DİA*, C. XXXXII, (2012), 477.

da sayılarak vakıf akarı olarak zikredilmiştir. Bu çerçevede Ayşe Sultan'ın vakıf menkullerini şu dört başlıkta sıralayabiliriz:

1-Hayvanlar: On yedi karasığır öküzü, dört camız, dört karasığır ineği, dört karasığır danası, elli tavuk.

2-Ekinler: Yüz kile buğday, seksen kile yulaf, altmış kantar saman, on iki kile arpa, ambarda elli kile burçak, on yedi kile buğday ve on sekiz kile yulaf.

3-Alet-edevat: On kara saban demiri, üç büyük saban demiri, beş kalaylı bakır, beş kalaylı tabak, bir kalaylı güğüm, bir kalaylı tas, iki kalaylı sahan, iki büyük tencere, iki orta büyüklükte tencere, üç küçük tencere, iki sini, bir el ibrği, dokuz araba.

4- Araziler: Ayşe Sultan, kethüdası tarafından tanzim edilen ve daha detaylı yazdığı vakfiyesinde, ev, çiftlik ve eşyaları ile sınırlarını zikretmediği, ancak yıllık geliri 1.233 kile olarak beyan ettiği tarlayı da akarları arasına eklemiştir. Yine, vakfiyedeki ifadesi ile *Beypazarı aklâmından Yörükân-ı Ankara kazasında Karailyaşlı köyü* yakınında 36.000 akçe kira geliri olan Muhatlı Çiftliği ve müstemilatı. Ayşe Sultan, bu çiftlikte bulunan müstemilatının sayılabilen tüm birimlerini akarlar arasında zikretmiş, burada da Silivri'deki usul üzere menkullerini de ayrı ayrı yazdırmıştır. Buradaki menkulün özeti ise şöyledir:

Hayvanlar: Sekiz sağmal karasığır ineği, sekiz kısır inek ve düve, yedi üçer yaşında düğ, yedi birer yaşında dana, on bir öküz, altı sağmal camız ineği, beş erkek camız, beş eşek, yüz yirmi tane sağmal tiftik keçisi, 29 yoz keçi, 113 sağmal koyun, 106 yoz koyun, 26 kısırak, 8 adet birer yaşında erkek tay, 4 tane bir yaşında dişi tay, 4 beygir, 5 adet altışar aylık erkek tay ve 4 adet yine altışar aylık dişi tay.

Eşyalar: 67 okka bakır, dört araba ve sair tekmi alet ve yine teferruatı verilmeyen ancak kethüdası tarafından tutulan defterdeki çiftlik eşyaları.

Ayşe Sultan muhtemelen çiftlikte çalışan 5 cariye ve onlardan doğmuş olan 2 erkek çocuğu da akar olarak zikretmiştir. Deftere kaydedilen miktarın tamamının akar olduğunu ve eksilme yaşanması durumunda kiracıların tazmin etmesini şart etmiştir. Kurucu, tüm birimlerin kiraya verilerek işletilmesini şart etmiştir.

Ayşe Sultan, hayır olarak 100 kuruş tahsis ederek mütevellinin mevlid-i şerif okutmasını istemiş, ancak nerede okunacağını belirtmemiştir. Aynı minvalde bir kişinin de her gün bir cüz okumasını ve on akçe almasını şart etmiştir. İlaveten Yeni Camide bir Kur'an hocasının her gün bir cüz okumasını, cumartesi günleri arzu edenlere Kur'an öğretmesini, otuz günün sonunda hatmin bitirilip babasının ruhuna hediye edilmesini istemiş ve vazifeliye günlük on akçe tahsis etmiştir. Diğer bir şartı ise Demirkapı

yakınında bulunan Daye Hatun Camii'nde⁷⁴ tefsir ve hadis âlimi hitabeti kuvvetli olan bir hatibin cuma günleri vaaz etmesi karşılığında on akçe alması yönündedir. Devamında Camii mahfilinde devirhanlık için üç akçe ve buradaki ser mahfilin de altı akçe almasını şart etmiştir. Ayrıca iki Kur'an okumaya ehil kişinin daha devirhan olup beşer akçe almalarını, keza üç devirhanın da üçer akçe almalarını istemiştir. Bu tayinlerden sonra zikredilen görevlilerin her gün on cüz okuyup üçer akçe almalarını, içlerinden birinin noktacı olup, her gün bir cüz okuyup bir akçe almasını istemiştir.

Ayşe Sultan kendisine tahsis edilen Demirkapıdaki sarayının yakınlarına da bir de çeşme inşa ettirmiştir. Ancak çalışma ekseninde çeşmeye dair bugün bir iz ve kayda rastlanılamamıştır. Vakfiyede çeşme ile ilgili, "...ve saray civarında müceddeden bina ve ihyâ buyurulan çeşmeye, mutasarrıfe oldukları Halil Paşa Konağı'na cereyan iden mâ-i câriden bir buçuk mâsure çeşme-i mezkure cereyan itdire..."⁷⁵ şeklindeki ifadedden Halil Paşa Konağı olarak bilinen ve Soğukçeşme-Demirkapı dolaylarında olduğu anlaşılan ve Ayşe Sultan'a temlik ettirilen sarayın kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu çeşmenin de Daye Hatun Camii gibi Rumeli Demiryolu inşaatı sırasında yıkılmış olma ihtimali vardır.⁷⁶ Ayşe Sultan, vakfiyesinde çeşmeyi işletmesi için görevlendirilen nazıra günlük üç akçe almasını şart etmiştir. Çeşmenin suyunun ise ikamet ettiği Halil Paşa Sarayı suyundan karşılanmasını istemiştir.

Hayır şartlarının mekânsal dağılımına bakıldığında Ayşe Sultan'ın ikametine yakın mekanlara hayır tesis ettiği ve zaman zaman ibadet etmek için ziyarette bulunduğu Daye Hatun Camii'nde Kur'an okunmasını sağladığı görülmektedir. Bu usul aslında vakfın temel ruhu ile de örtüşmektedir. Nitekim vakıfta aranan önemli unsurlardan biri de yakın kişiye veya mekâna hayrın tahsisini sağlamaktır.⁷⁷

Vakfın idarecileri ve idare şartları ise şöyledir:

Vakfın ilk mütevellisi Abdulkerim Ağa bin Muharrem olup kendisine şart edilen tevliyet ücreti 10 akçe, kâtip ve câbiye 5 akçe, nâzıra ise 4 akçe.

Zamanla şartlarda ve akarlarda olası bir bozulma durumunda ise akarların gelirlerinin Medine-i Münevvere fukarasına gönderilmesini kaydettirmiştir. Ayşe Sultan,

⁷⁴ Camii, Fatih Sultan Mehmed'in sütanesi Daye Hatun tarafından inşa ettirilmiştir. <https://isted.org.tr/tescil-ettirilen-eserler/sirkeci-gari-daye-hatun-camii/detay> (erişim tarihi: 21.03.2023); Geniş bilgi için bkz. Soyaltı Tamçelik, "Osmanlı Dönemi Demiryollarının Tarihi Gelişimi İçerisinde Siyasî ve İktisadî Sosyal Etkileri", *Erdem*, C. 12, S. 35, (2000), 483-535.

⁷⁵ VGMA.D, 1436, s. 17.

⁷⁶ <https://isted.org.tr/tescil-ettirilen-eserler/sirkeci-gari-daye-hatun-camii/detay> (05.02.2024); Eray Yavuzarslan, "19th Century Rumeli Railway Line and Its Effects on Capital, Istanbul", *Journal of Environmental and Natural Studies*, 4 (3), (2022), 194; Bu konuda geniş bilgi için bkz. Vahdettin Engin, *Rumeli Demiryolları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, (İstanbul 1992); S. Toydemir, "Rumeli Demiryolu Nasıl Yapıldı", *Tarih Dünyası*, S. 25, (19 Eylül 1951), 1063-1065.

⁷⁷ Fatih dönemi yapısı olan Daye Hatun Mescidi için kurucusu 890 yılı Zilhicce ayının başlarında (Aralık 1485) dikkate değer bir vakıf yapmıştır. Vakfın detayı için Bkz. *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri (1009/1600)*, haz. Mehmet Canatar, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2004), 90-91.

vakfın hükmi yapısında değişim yani tebdil ve tağyir gibi işlemler için vakfına nazır tayin ettiği Darüssaade Ağasını yetkilendirmiştir.⁷⁸

15 Şevval 1156/2 Aralık 1743 tarihli vakfiyenin oluşturulmasından yaklaşık 33 yıl sonra kızı Rukiye Hanım Sultan, dönemin Padişahı I. Abdülhamid'e bir arıza yazarak annesinin vakfına ekleme yapacağını ve bunun için gelirlerin müsait olduğunu ayrıca da tevliyetin kendisine verilmesi için berat istemiştir.⁷⁹ Rukiye Hanım Sultan'ın bu talebi üzerine padişahın izin verdiği yazılmıştır. Akabinde muamelenin hukuki tarafını tamamlamak üzere 18 Zilkade 1189/10 Ocak 1776 tarihinde bir zeyl vakfiye ilave edilmiştir.⁸⁰ Bu tarih Ayşe Sultan'ın vefatından dört ay sonrasına denk gelmektedir. Zeyl vakfiyenin oluşturulmasında da Rukiye Hanım'ın eşi Nuri Bey'i vekil tayin ettiği anlaşılmaktadır.⁸¹ Zeyl vakfiyede Ayşe Sultan'ın ruhu için her gün sabah namazında birer Kuran-ı Kerim hatmi yapmak için 30 kişiye vakıf mahsulünden günlük ikişer akçe verilmesi, bu kişilere ilaveten günlük iki akçe karşılığında noktacı⁸² ve sandıkcı⁸³ ile günlük bir akçe karşılığında sermahfil tayin edilmesi şart edilmiştir.⁸⁴

İslam hukuku ve Osmanlı vakıf tatbikatında prensip olarak vakfın yönetim veya hayır şartlarının bir kısmının ya da tamamının evlada verilmesine izin verilmiştir. Bu çerçevede hem İslam vakıf sisteminde hem de Osmanlı vakıf yönetim ve hayrat şartlarında erken dönemlerden itibaren *evlada şart* hususunun yer aldığı görülmektedir.⁸⁵ Başlangıçta Ayşe Sultan, vakfına Abdülkerim Ağa bin Muharrem'i müteveli tayin etmiş başkaca bir şart beyan etmemiştir. Vefatından sonra ise bu vazifeyi Yazıcı el-Hac Mehmed Efendi yürütmüştür. Sürecin devamında Rukiye Hanım Sultan, mevcut mütevelliyi azledip vakfın tevliyetini Haremeyn Evkaf Müfettişliği'ne evlatlık olarak tescil ettirmiştir.⁸⁶

Ayşe Sultan'ın vakfiyesinde tevliyetle değişiklik yapma yetkisi Darussaade Ağası'na verilmişken, zikredilen süreçteki muamele, padişahın vakıflar üzerindeki hükmi yetkisinden kaynaklı yeni şart eklemesi yapabileceği hükmünce icra edilmiştir. Sonuçta ilgili zeyl vakfiyeye Rukiye Hanım'ın müteveli olması ile birlikte görevin

⁷⁸ VGMA.d, 1436, s. 20-21.

⁷⁹ HAT, 1451/57; Ek-4.

⁸⁰ VGMA.D, 1436, s. 30.

⁸¹ VGMA.D, 1436, s. 32.

⁸² Noktacı: Vakıf Şartları doğrultusunda cüzhan, devirhan ve duahan gibi vazifelileri kontrol etmek gayesiyle tayin edilmiş kişi. Mehmet Memiş, "Vakfiyeleri Işığında Osmanlı Dönemi Urfa Câmilerinde Vakıf Hizmetleri", *Vakıflar Dergisi*, S 51, (Ankara 2019), 144; Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf İstilahları Lugatçesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 17, (Ankara, 1983), 45.

⁸³ Sandukî: Vakıf Şartları doğrultusunda ilgili mekanlarda okunan kitapları veya cüzleri husûsî sandıklarda muhafaza etmekle görevli şahıs. Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf İstilahları Lugatçesi", 59.

⁸⁴ VGMA.D, 1436, s. 23-35.

⁸⁵ Konunun detayları için Münir Yaşar Kaya, "Fıkıhî Açından Aile İçerisinde Yapılan Mülkiyet Nakilleri ve Aile Vakfıyla İlişkisi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, III/1 (Haziran, 2020), 53-93.

⁸⁶ VGMA.D, 1436, 29-30.

ondan sonra evladına geçeceği hükme bağlanmıştır.⁸⁷ Ancak bu konuda, Ayşe Sultan'ın söz konusu vakfiyeyi hazırlarken evlatlık şartları koymamış olduğu görülmektedir. Bu durum, zeyl vakfiyede belirtildiği üzere ikinci vakfiyenin tanzim tarihi olan 1156 Şevval/Aralık 1743'te Ayşe Sultan'ın çocuğunun olmamasından kaynaklanmaktadır. Burada şu soru akıllara gelmektedir; Rukiye Hanım Sultan'ın 1744'ten sonra doğmuş olmasına rağmen neden vakıf şartında onun mütevelliliğine dair bir işlem yapılmamış ve şartlarda evlada yönelik bir tahsis yapılmamıştır? Vakfiyeden anlaşıldığı üzere, bu tarihten sonra evlada yönelik herhangi bir tebdil ya da tahsis işlemi yapılmamış, Rukiye Hanım Sultan, daha sonra izn-i sultani ile tevliyeti eline almıştır. Rukiye Hanım Sultan'ın izn-i sultanî ile tevliyeti alması konusu, XVIII. asırda neredeyse tüm vakıflarda tevliyet şartının evlada bırakılmasının yaygın ve etkili olduğunun bir başka ifadesidir.

Rukiye Hanım Sultan, 1194/1780 tarihinde vefat etmiştir. Bu tarihe kadar da vekaleten eşi Mehmed Nuri Efendi vakfın tevliyet görevini elinde bulundurmıştır. Vefatından sonra oğlu Ahmet, hayatta olmasına rağmen tevliyetin ona intikal etmediği anlaşılmaktadır. Bu durumda tevliyet asaleten veya vekâleten başka birinin üzerinde olmalıdır. Ancak Ahmed Bey'in 1222/1807-1808 tarihinde annesinin Hazine-dar ustası Şevki Kadın'ın malına mirasçı olmak istemesine dair Padişah'a yazdığı dilekçedeki ifadesi, bize tevliyeti istediği çağrışımını yapmaktadır. Nitekim Ahmet Efendi, talepte bulunduğu sırada "*aklım başımda değildi*" şeklinde bir ifade⁸⁸ kullanmaktadır. Bu ifade tevliyeti annesinin vefatından sonra neden alamadığı konusunda ip ucu vermektedir. XIX. asrın ilk yarısından itibaren vakıf mütevellilerinin Darüssaade ağaları tarafından tayin edildiği söylenebilir. Nitekim 13 Şevval 1239/11 Haziran 1824 tarihli bir hükümde çocuk-suz vefat eden mevcut mütevellî Abdullah Bey'in yerine Teberdar Mustafa Halife mütevellî tayin edilmiştir.⁸⁹

5. Vakfın Sonraki Yıllardaki Durumu

Konunun detayına geçmeden evvel Ayşe Sultan'ın son dönemlerinde veya vefatından sonraki zamanlara ait vakfın gelir - gider cetveline ait bir belgeye ulaşamadığımızı belirtmek istiyoruz. Ancak, genel bir kanaat oluşturması maksadıyla vakfiyeden de ve diğer belgelerden hareketle vakfın özet muhasebesini vermekle yetineceğiz:

Vakfın Akarları

Akar Adı	Gelir Miktarı (Senelik)
Taşlıburun'daki 24.984 zira arazi	12.000 Akçe
Taşlıburun'daki 12.880 zira arazi	6.000 Akçe
Taşlıburun'daki 3.077 zira arazi	2.000 Akçe
İzmit Kuru Köyü arazisi	30.000 Akçe
İzmit'te 3 değirmen	12.000 Akçe
Silivri'de Karahasanoğlu Çiftliği	10.000 akçe

⁸⁷ VGMA.D, 1436, 34-35.

⁸⁸ TSMA. E, 443/22.

⁸⁹ VGMA.D, 785, 52.

Ankara'da Muhatlı Çiftliği	36.000 Akçe
Toplam	108.000 Akçe

Ayşe Sultan'ın oldukça yüksek meblağ tutan akarları ve bu akarların gelirine göre oldukça mütevazı hayır şartları büyük oranda o hayatta iken devam etmiştir.

Hayratın Muhasebesi:

Hayrat adı	Miktar Akçe (günlük)
Mevlidi şerif Okunması	Yıllık 100 kuruş, ⁹⁰ yaklaşık 12.000 akçe günlük ise 32 akçe
Kuran okumak üzere 1 kişi	10
Yeni Camide Kuran okumak üzere 1 kişi	10
Daye Hatun Camii'nde vaiz	10
Daye Hatun Camiinde devirhanlık ve Ser mahfil	3+3
Daye Hatun Camii'nde 2 devirhan	5X2
Daye Hatun Camii'nde 3 devirhan	3X3
Daye Hatun Camii'nde Noktacı	1
Tüm Daye Hatun Camii'nde tüm görevlilere ilaveten	3X10=30
Su yolcu	3
Çeşme Nazırı	3
Mütevelli	10
Katip	5
Cabi	5
Nazır	4
Toplam	148 akçe, yıllık 54.020 akçe

Yukarıda Ayşe Sultan'ın vakfına ait gerek son dönemlerinde gerekse vefatından sonraki tarihlerde tutulmuş bir muhasebe defterinin olmadığını belirtmiştik. Ancak 8 Rebiulahir 1156/1 Haziran 1743 tarihli hizmetlilerin ve tahsisat alan görevlilerin kaydedildiği bir belge, konuya dair tam olmasa da küçük bir ipucu sunabilecek mahiyettedir. İkinci vakfiyeden altı ay sonra tanzim edilen bu belgenin diğer bir önemi ise Ayşe Sultan'ın, vakfiyenin tescil tarihinden önce hayrat harcamalarını başlattığını göstermesidir.⁹¹

Bu belgeye göre vakfın gider kalemleri ve vakıf çalışanlarının isimleri şöyledir:

İsim	Görevi	Tahsisatı Günlük Akçe
Vâiz Hacı İsmail Efendi	Dâye Hatun Camii'nde vaiz	10
Cami Kayıymı Hacı İsmail Halife	Devirhan	5
Cami İmamı Abdullah Efendi	Devirhan	5
Saray İmamı Mehmed Efendi	Devirhan	5
Cami Müezzini Ahmed Halife	Devirhan	3
Abdi Halife	Devirhan	3

⁹⁰ EV, 38109.

⁹¹ EV. 38109; Bk. Ek-5.

Molla Mehmed	Devirhan	3
Saray İmamı Mehmed Efendi	Cüzhan	4
Hacı İsmail Halife	Cüzhan	3
Mehmed Halife	Cüzhan	3
Adalı Mustafa Halife	Cüzhan	3
Ali Halife	Cüzhan	3
Hamza Halife	Cüzhan	3
Hafız Hüseyin	Cüzhan	3
İsmail Halife	Cüzhan	3
Abdi Halife	Cüzhan	3
Hafız Osman	Cüzhan	3
Masârif-i Mevlîdî'n-Nebî		32
Saraya birleşik Çeşme su yolu		3
Çeşme Hâfızı		3
Toplam 14 kişi		103

Vakıf Görevlileri ve Aldıkları Tahsisler

Dârüssaade Ağası	4 akçe
Mütevelli	10 akçe
Kâtip Hacı Ahmed Efendi	5 akçe
Câbi Hacı Mehmed	5 akçe
Toplam	24 Akçe

Yukarıda görüleceği üzere, cihetler için dışarıdan görevlendirmeler yapıldığı gibi mevcut camii hizmetlilerine ve farklı kişilere birden fazla görevler verilerek vakıftan tahsis almaları sağlanmıştır.

Daye Hatun Camii Kayyımı Mehmed Efendi'nin hazırlamış olduğu teslimat sene-dine göre 1 Cemaziyelevvel 1177/7 Kasım 1763 tarihinde Ayşe Sultan'ın kethüdası Hasan Ağa 10 yıl 5 ay boyunca yukarıdaki detayı verilen vazifeler için günlük 106 akçeyi teslim etmiştir.⁹² Bu durumda 148 akçe günlük olarak tahmin ettiğimiz toplam tahsisatın Daye Hatun Camii ve su yoluna ait olan payı 72 akçedir. Bu rakama Mütevelli, kâtip, câbi ve nazır ücretleri eklendiğinde meblağ 96 akçeye ulaşmaktadır. Bu durumda Hasan Ağa'nın 106 akçe olarak teslim ettiği meblağın içine ya yer belirtilmeden okunması istenen Kuran ücreti ya da Yeni Camii'de okunacak Kuran ücreti dahil edilmiş olmalıdır.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere arşivlerde yaptığımız incelemelerde Ayşe Sultan vakıflarının akar ve hayratına ait onun vefatından sonraki genel görünümü aksettiren bir muhasebe kaydına rastlamadık. Ancak, özellikle Ankara Polatlı Kara İlyaslı köyündeki Muhatlı çiftliğinin vakfa tahsisatının devam ettiği görülmektedir. Örneğin 11 Şevval

⁹² C.BLD, 104/5168.

1279/1 Nisan 1863 tarihli toplam muhasebe 60.000 kuruş olarak gerçekleşmiştir.⁹³ Bu meblağın ne kadarının vakfa akar olarak aktarıldığı ise belgede bulunmamaktadır.

1307/1889-1890 yılına kadar anılan çiftlikte akar olarak Ayşe Sultan hayratına aktarılan meblağ 1.500 kuruş olarak tespit edilmiş ve meblağın tamamı tahsil edilmiştir.⁹⁴ Keza aynı çiftliğe dair zaman zaman kira sözleşmeleri yapılmıştır. Örneğin 1290/1873-1874 tarihinde çiftlik, İstanbul'da yapılan müzayede ile Abdülgani ve Abdî ile Şişanioğlu Budak'a kiralanmıştır.⁹⁵ Ayşe Sultan'ın vefatından sonra İzmit'te bulunan akarların devam ettiği ise 1190/1776-1777 tarihli öşür toplanmasına dair kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ancak belgede arazilere vakfiyedekinden daha detaylı bir tarif bulunmasına rağmen vakfa aktarılan meblağ zikredilmemiştir.⁹⁶

Ayşe Sultan'ın vakfiyede zikrettiği Eyüp ve Silivri'de bulunan vakıf akarlarına dair sonraki dönemlerde bir kayıt bulunmamaktadır. Bu konu, Ayşe Sultan'ın vakıfları ile ilgili dikkat çeken hususlardan birisidir. Bilindiği üzere teoride vakıf mülkleri ve akarları fevkalade bir gelişme ve olumsuzluk olmadığı takdirde *ebedi* olarak kabul edilmiştir. Hanedanın kadın vâkıflarının da kendilerine has veya temlik olarak verilen getirisi yüksek araziler ile bazı mülkleri vakıfılaştırdıkları malumdur. Ancak bu akarların genelde kendi vefatlarından sonra devam etmediği müşahade edilmektedir. Aynı durum Ayşe Sultan vakfı için de mevzu bahistir. Teoride vakfın ebediliği konusu kesin olsa da özellikle temlik edilen miri arazilerde, ilerleyen süreçte ortaya çıkan bir kısım ihtiyaçlar ve kanaatimizce aşırı vakıfılaşmadan dolayı kimi vakıfların akarlarının-arazilerin izni sultani ile iptal edilmiş olacağı hatıra gelmektedir. Bu uygulamaya *izn-i sultani ile vakfın statüsünün kaldırılabilceği ve kamu menfaati adına alıkonulabileceği* kuralı dayanak olarak gösterilebilir.⁹⁷ Bu konuya Sultan İbrahim döneminde Anadolu Kadiaskeri Hüseyin Efendi'ye ait Bolu Sancağı'ndaki kimi toprakları ile vakıf akarlarının vakıf statüsünden çıkarılması örnek olarak verilebilir.⁹⁸ Yine bu husus, irsadi vakıflar çerçevesinde de ayrıca ele alınmayı gerektirmektedir. Konunun mahiyeti ve fıkhi yönü oldukça geniş bir izahat istediğinden ve makaleyi ana hedefinden uzaklaştıracığından irsadi vakfın detaylarına girmesek de uygulamanın özetine yer vererek konuyu bu açıdan değerlendirmekte fayda olacağı kanaatindeyiz. İrsadi vakıflar, bilindiği üzere kuru mülkiyeti değil, çeşitli vergi gelirleri veya kira gelirlerinin belli bir cihete tahsis edilmiş

⁹³ VGMA.D, 2109/11.

⁹⁴ EV, 27425/2-3.

⁹⁵ ŞD, 94-40.

⁹⁶ VGMA.D. 363/153.

⁹⁷ Muhammet Ceyhan, "Osmanlı Devleti'nde Vakıf Statüsünün İptaline Dair Bir Örnek: Sokullu Mehmed Paşa ve Bali Bey'in Belgrat'taki Vakıf Akarının Devletleştirilmesi", *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, C I, (İstanbul 2016), 404.

⁹⁸ Ceyhan, "Osmanlı Devleti'nde Vakıf Statüsünün İptaline Dair Bir Örnek", 405, Ömer Lütfi Barkan, "İslam-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller III: İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıflarının Hususiyetleri", *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler*, haz. Hüseyin Özdeğer, C II, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 2000), 1311-1315.

vakıflardı⁹⁹. Ayşe Sultan'ın bu tür arazilerine bakıldığında da bu tanımlamada olduğu gibi vakfiyede belli kira gelirlerinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu tür arazilerin vakıf hüviyeti irsadi vakıf olarak değerlendirilebilir. Bu tür vakıfların tebdil ve tağyir işlemi yani değişimi veya iptali ise normal vakıflar gibi olmamakta idi. Örneğin beytül-malden istihkakı olan bir cihete tahsis yapılmışsa bu tahsis işlemi tahsis-i sahih olarak görülmekte ve tebdil veya tağyir işlemi yapılamamakta, bunun aksi bir durumda ise tahsis-i gayri sahih hükmüyle tebdil ve tağyir işlemi gerçekleşebilmekteydi.¹⁰⁰ Ayşe Sultan'ın sonraki süreçte akarları arasında zikredilmeyen vakfına tahsis ettiği yerlerin, irsadi vakıf dahilinde tebdil veya nakz yani iptal işlemine maruz kalmış olma ihtimali bulunmaktadır. Buna dair bir emr-i sultani ile biz yaptığımız çalışmada karşılaşmadık ancak buna dair bir emr-i sultani bulunmaması da uygulamanın saray ve hanedan vakıflarında fihhi dayanaklarla mutata hale gelmiş olmasıyla izah edilebilir.¹⁰¹

Sonuç

Sultan III. Ahmed'in kendi saltanatı sırasında evlendirdiği ve sonrasında uzun sayılabilecek bir hayat süren Ayşe Sultan'ın ömür serencamı, dönemin rutin hadiselerinden biri olarak değerlendirilebilir. Ancak her hayat hikâyesinin kendine mahsus özelliklerinin olduğu hakikatinden hareketle XVIII. asır Osmanlı hanedanının Küçük Ayşe Sultanı'nın da kendine has bir kısım yönleri mevcuttur. Bu yönlerinden biri, evlendiği üç eşinin de uzun süre İstanbul'da kalmamış olmalarıdır. Keza onlu yaşlarında evlenmiş olmasına rağmen yirmili yaşlarda evlat sahibi olması, bu durumu destekler mahiyettedir.

Çalışmada onun evlilikleri, kızı ve torunları ile sahip olduğu gelir kaynakları ile hayırları ortaya konulmuştur. Nitekim, has gelirlerinin oldukça yüksek olduğu ve birden fazla sarayın kendisine çeşitli zamanlarda temlik edildiği anlaşılmaktadır.

Yine eşlerinin ölüm tarihleri arşiv kaynaklarından ve kroniklerden faydalanılarak değerlendirilmiş ve kronolojiye uymayan tarihler yeniden değerlendirilerek görüşler sunulmuştur. Özellikle Ratip Ahmed Paşa'nın ölüm tarihi ile ilgili kaynaklardaki bilgiler, Ayşe Sultan'ın evlilik tarihi ile kıyaslanarak daha akla yatkın bir tarih ortaya konulmuştur.

Sultan'ın evlilik yaptığı devlet adamları hakkında da önemli çıkarımlar yapılmış, tek çocuğu Rukiye Hanım Sultan'ın babasının Ratip Ahmed Paşa olduğu konusu açıklığa kavuşturulmuştur. Rukiye Hanım Sultan'ın 12-15 yaşlarındayken Lalazade Nuri Bey'le evliliğinden de bahsedilerek onun çocuklarına yani Ayşe Sultan'ın torunlarına da değinilmiştir.

⁹⁹ Ahmed Akgündüz, "Eski ve Yeni Hukukumuzda Devletin Kurduğu Vakıflar", Vakıf Haftası Dergisi, S. IV, 1986, 236.

¹⁰⁰ Ebü'lülâ Mardin, *Toprak Hukuku Dersleri*, Cumhuriyet Matbaası, (İstanbul: 1947), 22.

¹⁰¹ Boyabadi Halil Şükrü Efendi, *Kitâb-ü Ahkâmi'l-Evkâf*, (İstanbul 1329), 7, Madde.4; Ömer Hilmi Efendi, *İthafü'l-Ahlâf fî Ahkâmi'l-Evkâf*, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1307), 59, Mesele 138-139.

Çalışmada ortaya çıkarılan en dikkate değer husus, Ayşe Sultan'ın hayatta iken iki ayrı vakfiye tanzim ettirmesine rağmen vefatına kadar kızını, bu vakıflardan pay sahibi yapmadığı ve vakfını evlatlık olarak kurmamış olduğudur. Ancak durum böyle iken kendisinin vefatından kısa süre sonra kızı Rukiye Hanım Sultan, dayısı olan dönemin Padişahı Sultan I. Abdülhamid'in izni ile annesinin vakıflarına sonradan mütevellî atanmış ve evladiyyet olarak vakfı tescil ettirmiştir. Söz konusu işleme sebep olarak Rukiye Hanım Sultan'ın son vakfiye tescili sırasında doğmadığı için evlatlık olarak vakfın tescil edilmediğine vurgu yapılmıştır. Şüphesiz bu ayrıntılar, dönemin vakıf teamülleri kapsamında ele alındığında zürri yani evlatlık vakıfların artık teamül halini aldığını, vakıfların tescili sırasında evlat yoksa bile sonraki süreçte izn-i hümayunla vakfın evlatlık olarak tebdilinin yapılabildiğini göstermektedir. Bu işlem, hanedan mensuplarının kurmuş olduğu vakıfların idaresinin nasıl gerçekleştiği hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır.

Ayşe Sultan'ın vakıflarına dair zikre değer iki konudan birincisi, onun gerek hayatının sonlarında gerekse vefatından sonra muhasebesine dair hususi bir defterin bulunmaması, ikincisi ise vakfiyede zikredilen iki akarın daha sonra gelirler arasında sayılmamasıdır. Akarların sonraki süreçte gelirler arasında görülmemesinin temel sebebi, genelde miri arazilerin vakıf yapılması konusu yani irsadi vakıf konusu ile bağdaştırılabilir. Muhasebesinin bulunmaması meselesi de yine bundan sonra araştırılması ve takip edilmesi gereken bir konudur. Daha doğru ifadeyle, muhasebeye dair gerek Devlet Arşivleri'nde gerek Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde gerekse vakıf sicillerinde bir kaydın çıkması muhtemel olduğundan şu an için bu konuda son sözü söylemenin doğru olmayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

- BOA, Ali Emiri Tasnifi Sultan I. Mahmud Dönemi Evrakı (AE. SMHD. I), 46 – 2771; 50. 3072; 112 – 8091; 113 – 8158; 129 – 9426; 170/12960; 174/13442.
- BOA, Ali Emiri Tasnifi Sultan III. Mustafa Dönemi Evrakı (AE.SMST.III), 104.7921.
- BOA, Cevdet Belediye Evrakı (C.BLD), 104/5168.
- BOA, Cevdet Tasnifi Evkaf Belgeleri (C. EV), 642.32391.
- BOA, Cevdet Tasnifi Saray (C.SM), 12/615. 1; 37/1871; 58. 2945-1; 120. 6013; 7122. 6013; 170.8502.
- BOA, Divan-ı Hümayun Mühimme Defterleri (A.DVN. MHM), Defter no. 136/ hüküm no. 509.
- BOA, Evkaf-ı Hümayun (Haremeyn) Müfettişliği Sicilleri, (EHMS), 148, s. 27.
- BOA, Hatt-i Hümayun Tasnifi (HAT), 1451/57.
- BOA, İbnülemin Tasnifi Hatt-ı Hümayun Belgeleri (İ.E. HAT), 1-18.
- BOA, Nezaret Sonrası Evkaf Defterleri (EV), 27425/2-3; 38109.
- BOA, Şura-yı Devlete Evrakı (ŞD), 94-40.
- BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.D), 2113.1. 328210555.
- BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TSMA.E), 233/29; 443/22; 557/38; 763/97751-1; 852 – 55; 854/57; 912/12; 1260-24; 6748/32-33; 7751-1.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defterleri (VGMA.D), i 363/153; 735, s. 197; 785, 52; 1436, 1-23; 2109/11.

Basılı Eserler, Tezler, Makaleler

- “Ratib Paşa (Damat)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar*, C II, İstanbul: Yapıkredi Yayınları, 1999, s. 450.
- Ahmed Cevdet Paşa. *Târih-i Cevdet*, C II/I, haz: Şevki Nezihi Aykut, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.
- Ahmed Vâsıf. *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, haz. Mücteba İlgürel: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- Akgündüz, Ahmed. “Bir Aile ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı'da Harem”, *Türkler*, C X, Ankara: 2002, 315-347.
- Akgündüz, Ahmed. "Eski ve Yeni Hukukumuzda Devletin Kurduğu Vakıflar", *Vakıf Haftası Dergisi*, IV (1986): 235-246.

- Aktepe, Münir, *Şem'dâni-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'i't-Tevârih*, C I, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976.
- Alderson, A. D. *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, çev: Şefaattin Severcan, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- Allahverdi, Reyhan Şahin. "Yetim Bir Hanım Sultan: Şehzade Mehmed'in Kızı Hümaşah Sultan Vakıfları", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37 (2016): 1-25.
- Atçıl, Zahit. "Osmanlı Hanedanının Evlilik Politikaları ve Mihrimah Sultan'ın Evliliği", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 34(2020): 1-26.
- Aykan, Eylül. *Sultan III. Ahmed'in Büyük Kızı Esma Sultan*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: 2019.
- Barkan, Ömer Lütfi. "İslam-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller III: İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıflarının Hususiyetleri", *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler*, haz. Hüseyin Özdeğer, C II, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, (2000): 1311-1315.
- Biçer, Ramazan Hüseyin. *Haremeyn Evkaf Müfettişliği Sicilleri Ekseninde Vakıf Problemleri ve Çözüm Yolları (1587-1615)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Afyonkarahisar: 2023.
- Boyabadi Halil Şükrü Efendi. *Kitâb-ü Ahkâmî'l-Evkâf*, İstanbul: 1329.
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*, haz. İsmail Özen ve A. Fikri Yavuz, İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.
- Ceyhan, Muhammet. "Osmanlı Devleti'nde Vakıf Statüsünün İptaline Dair Bir Örnek: Sokullu Mehmed Paşa ve Bali Bey'in Belgrat'taki Vakıf Akarının Devletleştirilmesi", *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, C I, İstanbul: 2016, 403-422.
- Çakmak, Abdullah. "18. Yüzyılda Hayırsever Bir Padişah Kadını: Vuslat Kadın'ın Medine ve İstanbul Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, 52 (2019):75-92.
- Çelebizade Asım. *Küçük Çelebizade Tarihi*, C I-II, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1282.
- Engin, Vahdettin. *Rumeli Demiryolları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: 1992.
- Finkel, Caroline. *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, çev: Zülal Kılıç, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Göynüklü Ahmed Efendi. *Târih-i Göynüklü*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Güler, Mustafa ve Özdamar, Rahime. "III. Ahmed'in Kızı Saliha Sultan ve Vakıfları (1127-1192(1715-1778))", *Tarih Dergisi*, 75 (2021): 117-158.

- Günay, Fatih. “Râşid Mehmed Efendi”, *DİA*, C XXXIV, (Ankara: 2007): 463-465.
- Günay, Hacı Mehmed. “Vakıf”, *DİA*, C. XXXXII, (Ankara: 2012): 475-478.
- Hafız Hüseyin Ayvansarayî. *Mecmuâ-i Tevârih*, haz. Fahri Ç. Derin ve Vahid Çabuk, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985.
- Hâfız Hüseyin Ayvansarayî. *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl*, Haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978.
- Haskan, Mehmet Mermi. *Eyüp Tarihi*, İstanbul: Türk Turing Turizm İşletmeciliği Vakfı Yayınları, 1993.
- Izzî Süleyman Efendi. *Izzî Tarihi*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri (1009/1600), haz. Mehmet Canatar, İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları, 2004.
- Juliette Dumas. *Es perles de nacre du sultanat Les princesses ottomanes (mi-XVe – mi-XVIIIe siècle, École des Hautes Études dn Sciences Sociales École Doctorale d’histoire et Civilisations*, Thèse de Doctorat Inédite, Paris: 2013.
- Karaca, Filiz. “Turhan Sultan”, *DİA*, C XLI, Ankara: 2012, 423-425.
- Kaya, Mehmet. “XIX. Yüzyılda İzmit (Kocaili) Sancağı'nın Demografik Durumu ve İskan Siyaseti”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C XXVI, S 41 (2007): 59-81.
- Kaya, Münir Yaşar. “Fıkhî Açından Aile İçerisinde Yapılan Mülkiyet Nakilleri ve Aile Vakfıyla İlişkisi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, III/1 (2020): 53-93.
- Kılıç, Yasin. *Ratib Ahmed Paşa Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanının Tenkidli Metni ve İncelemesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: 1996.
- Kolay, Arif. "Hayırsever, Dindar, Nazik ve Şâire Bir Padişah Kızı: Âdile Sultan". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12 (2017): 1-33.
- Korkmaz, Ömer. “Osmanlı Uygulamaları Işığında Küçüklerin Evlendirilmesi ve İzinsiz Nikah”, *Bilimname Dergisi*, I (2019): 453-475.
- M. Râşid Efendi. *Târih-i Râşid*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1282.
- Mardin, Ebü'lülâ, *Toprak Hukuku Dersleri*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1947.
- Maydaer, Saadet, “Osmanlı Hanedan Ailesine Mensup Hanımların Vakıflarında Ramazan Ayına Yönelik Hizmetler”, *Vakıflar Dergisi*, 56 (2021): 21-32.
- Mehmed Hâkim Efendi. *Hâkim Efendi Tarihi*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.

- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmâni Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye*, haz. Ali Ak-
tan vd. C. I, İstanbul: Sebil Yayınları, 1995.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmâni Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye*, C IV/I, haz.
Mustafa Keskin vd. İstanbul: Sebil Yayınları 1997.
- Memiş, Mehmet. “Vakfiyeleri Işığında Osmanlı Dönemi Urfa Câmilerinde Vakıf Hiz-
metleri”, *Vakıflar Dergisi*, 51 (2019): 131-152.
- Ömer Hilmi Efendi. *İthafü'l-Ahlâf fî Ahkâmî'l-Evkâf*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1307.
- Öztürk, Nazif. “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşme ve 1827'de
Kurulan Vakıf İplik Fabrikası”, *Vakıflar Dergisi*, C XXI (1990): 23-80.
- Râşid Mehmed Efendi. Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, haz. Ab-
dülkadir Özcan vd., İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.
- Sakaoğlu, Necdet. *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.
- Subhî Mehmed Efendi. *Subhî Tarihi*, haz. Mesut Aydınar, İstanbul: Kitabevi Yayınları,
2007.
- Şefkati Bağdadî. *Şefkat Tezkiresi*, Haz. Filiz Kılıç, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yayınları, 2017.
- Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi. *Mür'it-i Tevarih*, haz. Münir Aktepe, İstan-
bul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976.
- Rado, Şevket. “III. Mustafa'nın Kız Kardeşi Ayşe Sultan Nasıl Evlendi?”, *Hayat Tarih
Mecmuası*, 3/1 (1972): 4-6.
- Rado, Şevket. “III. Mustafa'nın Kız Kardeşi Ayşe Sultan İçin Yapılan Zıf Töreni”,
Hayat Tarih Mecmuası, 4/ I (1972):4-6.
- Tamçelik, Soyalp. “Osmanlı Dönemi Demiryollarının Tarihî Gelişimi İçerisinde Siyasî
ve İktisadî Sosyal Etkileri”, *Erdem*, 12/35(2000): 483-535.
- Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar*, Ed: Tülay Duran, İstanbul: Tarihi Araştırmalar ve
Dökümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, 1990.
- Topal, Mehmet. *Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa Nusretname, Tahlil Metin (1106-
1133/1695-1721)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış
Doktora Tezi, İstanbul: 2001.
- Toydemir, S. “Rumeli Demiryolu Nasıl Yapıldı”, *Tarih Dünyası*, 25(1951):1063-1065.
- Turcer, Şaduman. “Padişah Kızlarının Küçük Yaşlarda Yaptıkları Şekli Evlilikler: III.
Ahmed'in Kızı Fatma Sultan Örneği”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 43
(2020): 67-108

Turcer, Şaduman. *Bir Padişaha Yakından Bakmak: Günlük Yaşam ve Yakın Çevre Özetinde Sultan III. Ahmed'in Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: 2022.

Uluçam, Müjdat. “Mehmed Paşa”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar*, C II, İstanbul: Yapıkredi Yayınları, 1999, 167.

Uluçay, Çağatay. *Padişahların Kadınları ve Kızları*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, C IV/II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.

Yavuzarslan, Eray. “19th Century Rumeli Railway Line and Its Effects on Capital, Istanbul”, *Journal of Environmental and Natural Studies*, 4/3, 190-206.

Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf İstilahları Lügatçesi”, *Vakıflar Dergisi*, 17 (1983): 55-60.

İnternet Kaynakları

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ratib-ahmed-pasa> (erişim tarihi: 16.05.2022)

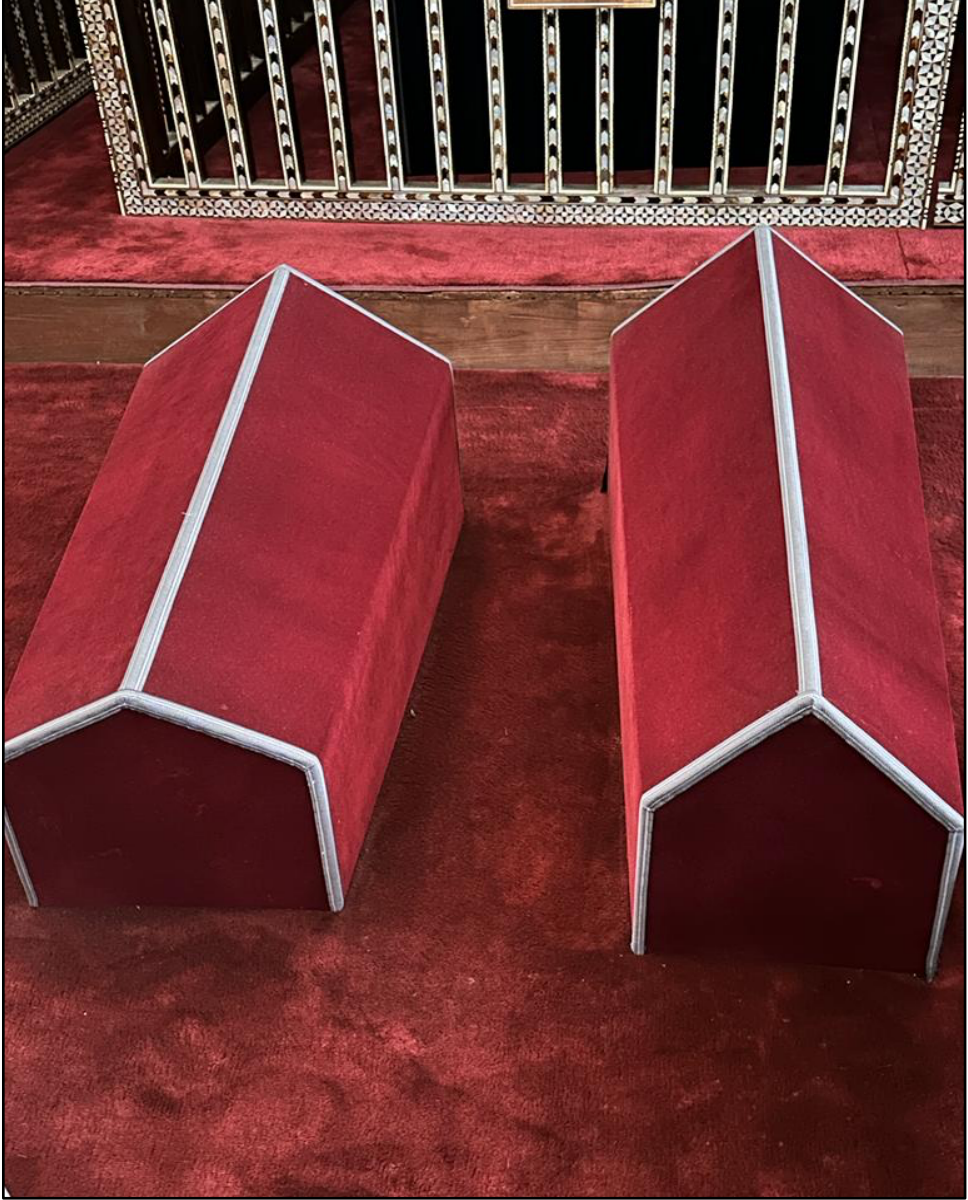
<https://isted.org.tr/tescil-ettirilen-eserler/sirkeci-gari-daye-hatun-camii/detay> (erişim tarihi: 21.03.2023)

<https://eysam.org/1984-1988-yillari-arasinda-yurutulen-planlama-ve-imar-uygulama-calismalari/> (erişim tarihi: 02.02.2024).

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/25500> (erişim tarihi: 05.02.2024)

EKLER

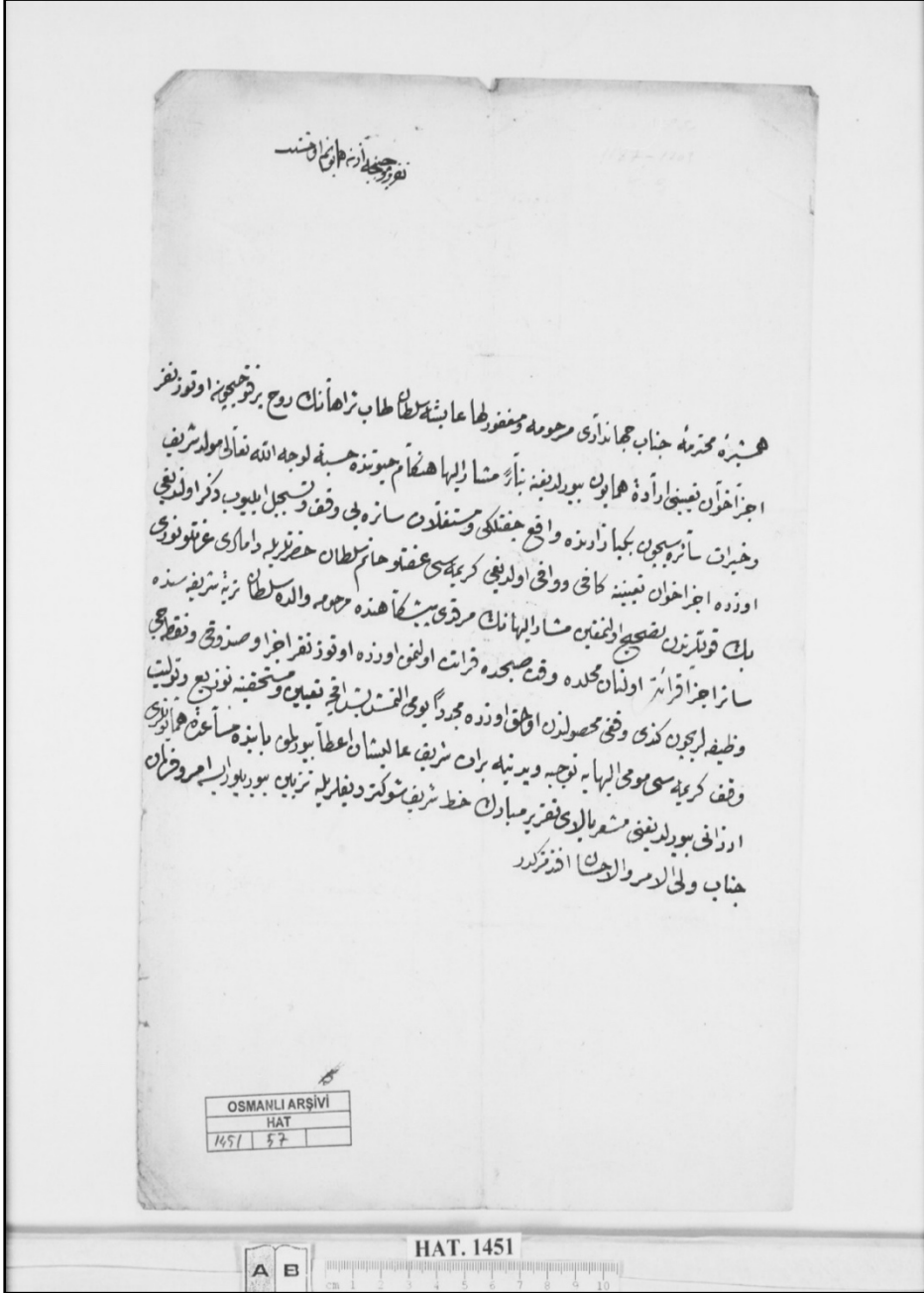
Ek 1: Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'nde bulunan ve kime ait olduğu bilinmeyen hanım sandukalarından ikisi.

Etk 2: Ayşe Sultan'ın 15 Şevval 1156/2 Aralık 1743 tarihli vakfiyesinin başından bir görüntü. (VGM.D.1436.s.1.)

Ek- 4: Ayşe Sultan'ın kızı Rukiye Hanım Sultan'ın, vakfiyede yapacağı değişiklikler için istemiş olduğu izin istediğini bildiren arz ve üzerinde Sultan I. Abdulhamid'e ait hatt-ı hümayun. (HAT.1451/57)

Ek- 5: Ayşe Sultan'ın ikinci vakfiyesini tescil ettirmeden 6 ay öncesine ait 8 Rebiülahir 1156/1 Haziran 1743 tarihli, Daye Hatun Camii ve vakıf görevlilerine akarlarından yapılan tahsisatın yapıldığı gösteren belge. (EV. 38109)

